

Mieczysław Kuriański

Wieś Młodoszowice (Zindel) w latach 1189-1945 : szkic historyczny w świetle źródeł pisanych, opracowań oraz wspomnień przedwojennych i powojennych jej mieszkańców

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 17/2, 55-94

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MIECZYŚLAW KURIAŃSKI

WIEŚ MŁODOSZOWICE (ZINDEL) W LATACH 1189-1945

Wstęp

Jeszcze podczas trwania drugiej wojny światowej alianci wraz ze Związkiem Radzieckim zdecydowali o nowym podziale Europy, i to zarówno pod względem terytorialnym, jak i politycznym¹. Wskutek przesunięć granic w strefie sowieckiej dokonały się przesiedlenia ludności na niespotykaną dotychczas skalę. Ponad głowami milionów ludzi zapadły postanowienia, które rzutowały w sposób zasadniczy na ich przyszłe losy. Łączyły się one bowiem z niebywałym cierpieniem i poniżeniem, kiedy odcinano wiekowe korzenie przesiedleńców, zapuszczone niegdyś w glebę już to na Kresach, już to na Śląsku. W pierwszym wypadku rugowały Polaków z ojcowizny ogień i nóż Stefana Bandery oraz terror na tle religijno – narodowym², w drugim przypadku Niemców z ziemi śląskiej jałtańskie rozstrzygnięcia mocarstw. Rozpoczął się koszmarny exodus licznych nacji³. Nie ważne, jak nazwiemy tamte wyda-

¹ Zob. K. Kersten, *Jalta z polskiej perspektywy*. Londyn-Warszawa 1989.

² Zob. A. B. Szcześniak, W. Z. Szota, *Droga donikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce*. Warszawa 1973; R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933-1945)*. Warszawa 1972.

³ Tak opowiadała jedna z mieszkanki Młodoszowic, Barbara Kreysing (z d. Hillebrand) o ucieczce z Młodoszowic, nadając tytuł wspanieniom „*Der Fluchtweg der Zindler aus der Heimat 1945*”: „Am 25 Januar gegen 17 Uhr kam der Befehl, sofort fertig machen, das Dorf muss in kürzester Zeit verlassen werden. Nach 22 Uhr, wurde das Dorf Zindel mit 56 Wägen unter Glockengeläut in Richtung Bankau verlassen. Über folgende Ortschaften ging der Fluchtweg.” Tu następuje wymienienie wszystkich miejscowości leżących na trasie wędrówki. Dalej autorka relacji dodaje: „Um die 800 Kilometer, mit 40 Übernachtungen und Ruhetagen, war der grösste Teil des Zindler Treck’s 56 Tage (8 Wochen) unterwegs, bis die letzten Zielorte Anstorf, Simbach, Kollbach usw. erreicht waren. Diese Strecke wurde von grössten Teil der Zindler, ausser Kinder, alter und kranker Leute zu Fuss zurückgelegt” – wspomnienie spisał H. Kleiner. Reichenöd 1995, s. 1 – 4 (relacja w prywatnym zbiorze materiałów historycznych autora artykułu). Obszerna bibliografia dotycząca wypędzonych jest zamieszczona: M. R. Górniak, *Wypędzeni*. W: *Encyklopedia „białych plam”*. T. 20. Supplement. Red. A. Winarczyk. Radom 2006, s. 301-305.

zenia, czy wypędzeniem, czy przesiedleniem, czy ucieczką – wszystkie one naznaczone były piętnem bezprawia, bólu i łez. Owe dni znalazły się w cieniu dwóch socjalizmów: stalinowskiego⁴ i hitlerowskiego⁵; każdy z nich budował przyszłość świata bez Boga. Jak wiadomo, ich budowle runęły, a spod gruzów wydobyły się narody srodze doświadczone skutkami bestialskiej wojny, narody pokaleczone, z krwawiącymi ranami, które zblizniają się do dziś. Pośród strachu, wycieńczenia, poniewierki, rozłąki, tęsknoty, zapomnienia wielu uczestników wojennego teatru odeszło do wieczności w wieku starca, młodzieńca bądź dziecka, na posterunku żołnierza bądź cywila⁶.

Na szczęście nastał wreszcie czas, kiedy Niemcy i Polacy zechcieli przerzucić między sobą mosty pojednania i pokoju. Najbardziej wymierne rezultaty przyniósł proces łączenia realizujący się między konkretnymi osobami, rodzinami, miejscowościami. Dali temu wyraz dawni obywatele Młodoszowic, osiedleni pod koniec drugiej wojny światowej w Dolnej Bawarii, poprzez odwiedzinę w 1997 r. swej rodzinnej wsi, czyli „Heimatdorfu”. Po wspólnym spotkaniu starych i nowych mieszkańców Zindla uwidoczniły się symptomy zrozumienia i zbliżenia⁷, tu i ówdzie zadziergnęły się więzy przyjaźni. Na

⁴ M. Smoleń, *Stracone dekady. Historia ZSRR 1917 – 1991*. Warszawa 1994, passim.

⁵ M. Steinert, *Hitler*. Wrocław-Warszawa-Kraków 2001, s. 222 nn. oraz 388 nn.

⁶ P. Peikert, *Kronika dni obłężenia. Wrocław 22 I - 6 V 1945*. Do druku podali oraz wstępem i komentarzem opatrzyli K. Jońca i A. Konieczny. Wrocław-Warszawa-Kraków 1984, s. 32. „Ostatnio dochodziły coraz to nowe informacje o nieopisanej nędzy uciekinierów. Cały wschód wielkoniemieckiej Rzeszy wyrzucił na drogi ponad 6 milionów osób. Ucieczka przypadła w środku srogiej zimy. Śmierć szerzyła pośród uchodźców straszliwe spustoszenie, zwłaszcza wśród dzieci i starszych osób. Już teraz ocenia się liczbę ofiar na 150 do 200 tys. osób, a twierdzi się, że nawet ta liczba jest zbyt niska. Setkami zbierano trupy w przydrożnych rowach, na skrajach dróg i pochowano w masowych grobach na pobliskich cmentarzach. Ta gwałtowna ucieczka na rozkaz władz partyjnych jest chyba największą katastrofą, jaka kiedykolwiek dotknęła nasz naród”. Tak pisał proboszcz parafii św. Maurycego we Wrocławiu ks. Paul Peikert, wielki kapłan i patriota niemiecki, o morzu cierpienia swojego narodu.

⁷ W miejscowości Simbach (Dolna Bawaria), gdzie osiedliła się po wojnie część mieszkańców Młodoszowic, w 50-tą rocznicę ucieczki i wypędzenia odsłonięto tablicę upamiętniającą tę tragedię. Napis w języku niemieckim brzmi: „Zum Gedenken aller verstorbenen von Zindler. Von der Gemeinschaft Zindler 1995”. Poza tym czytamy, że tablicę ufundował Ernst Siegmund. Powyższą informację podał Helmut Kleiner – Simbach (Reichenöd) z sierpnia 1995 r. (wspomnienie w zasobach historycznych autora). Ponadto w Simbach na głazie narzutowym wyryto: „Als Dank / 1945-1997 / Zindler”, też jednej z tamtejszych ulic nadano nazwę Zindler Weg. Z kolei polscy mieszkańcy Młodoszowic przed lokalnym kościołem w miejscu byłego pomnika poległych Niemców – młodoszowiczanki w pierwszej wojny światowej erygowali w 1996 r. tablicę pamiątkową dla uczczenia 800 – lecia istnienia swojej miejscowości. Na płycie widnieje napis: „Są ludzie, na których od dawna czekamy, / są przyjaźnie nagłe, niespodziewane, / o których nigdy nie zapomnimy! Igor Newerly / Młodoszowice 1189-1989 roku /”. Wszystkie wspomniane akty są ukłonem w stronę pięknej tudzież bolesnej przeszłości i wychyleniem się ku przyjaźni przyszości.

wiele spraw otworzyły się oczy po obydwu stronach stołu przyjęcia. W umysłach niektórych młodoszowiczian zrodziło się zapotrzebowanie na bliższe poznanie historii wsi osiedlenia. Do działania pobudziły ich też bez wątpienia wspomnienia spisane przez wypędzonych w zaciszu okolic Landau i przesłane m.in. do proboszcza parafii w Kolnicy.

W trakcie refleksji u mniej lub bardziej wiekowych mieszkańców Młodoszowice myśli powędrowały ku przeszłości, do lat ongiś młodych, kolorowych, początków pełnych wyzwań na nieznaną ziemi. Tu wszystko było inne, nie takie, jak na wschodzie, jakieś obce – wspominają repatrianci. Z tego powodu niektórzy z nich nie rozpakowywali nawet walizek, bo uważali, iż czas przejściowego zamieszania minie niechybnie i wszyscy przepędzeni wrócą do własnych zagród położonych w tzw. Centrali, zza Bugiem czy gdzie indziej. Tak się jednak nie stało, utrwalił się *status quo*. Trzeba było wrastać w nową rzeczywistość, gdzie murowane duże gospodarstwa chłopskie, asfalt, maszyny i prąd elektryczny towarzyszyły wcale nie łatwej na początku codzienności. Wkrótce rozpoczęła się nachałna kolektywizacja, niszczenie niezależnych postaw. Nie dobita inteligencja znalazła się w więzieniach. Kościołowi wydano bezpardonową wojnę na wszystkich płaszczyznach⁸. Do głosu i władzy dochodziły nierzadko miernoty, zarówno pod względem intelektualnym, jak i moralnym; nie były one wcale przedmiotem fascynacji ludzi prawych, zasługiwały tylko na politowanie. Donosy, terror, prymitywizm myślenia uchodziły za płatne cnoty⁹. Mimo trwania nocy stalinizmu, zdecydowana większość młodoszowiczian obstawała przy chłopskim rozsądku i na wszelkie sposoby broniła własnej racji bytu. Najważniejsze, nie poddała się reżymowi i doczekała się okresu swobód obywatelskich. W tych warunkach miejscowa społeczność sięgnęła nie tylko po wydajną pracę na roli, ale też po edukację swoich dzieci oraz próbę zrozumienia historii nowej ojczyzny.

Autor niniejszego artykułu, niegdyś mieszkaniec Młodoszowice, zapragnął sprostać oczekiwaniom poznawczym swych ziomków, czyniąc to z pobudek wdzięczności za wspólnie spędzone tam dni w ich przyjaznym gronie pośród niepowtarzalnego wiejskiego klimatu. Dla odkrycia prawdziwych dziejów miejscowości wykorzystano źródła pisane, opracowania oraz wspomnienia

⁸ M. L a s o t a, *Czasy PRL-u. Odzyskana wolność*. W: *Dzieje Kościoła w Polsce*. Red. A. W i e n c e k. Warszawa 2008, s. 420-470; M. K u r i a n s k i, *Ku poszerzeniu horyzontów polskiej szkoły. Szkic historyczny edukacji. Zagrożeń i szanse*. „*Saeculum Christianum*”. R. 15: 2008, nr 1, s. 201-207.

⁹ N. W e r t h, *Państwo przeciw społeczeństwu. Przemoc, represje i terror w Związku Sowieckim*. W: *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*. Warszawa 1999, passim. Wzorce sowieckie sprawowania władzy po wojnie zostały przeniesione na grunt krajów satelickich, m.in. Polski.

byłych i aktualnych mieszkańców, Niemców¹⁰ i Polaków¹¹. Warto przy okazji nadmienić, że dawne materiały źródłowe, zredagowane najczęściej w języku łacińskim i niemieckim, następująco trudności translacyjne i w dalszej konsekwencji znaczeniowe; z kolei niektóre opracowania niemieckie nie są wolne od błędów i nieścisłości. Dlatego należy postępować ostrożnie przy doborze informacji w tej sferze naukowej eksploracji.

Obecne przedłożenie należy potraktować jako pierwsze, może niedoskonałe, przetarcie ścieżki prowadzącej do przeszłości wsi, której na imię – Młodoszowice. Autor liczy na życzliwe uwagi, dopowiedzenia i korekty, które zostaną uwzględnione w następnym artykule.

1. Nazwa, położenie oraz przynależność administracyjna miejscowości

a. Nazwa

Większość miejscowości śląskich posiada pochodzenie średniowieczne, w jakiś sposób źródłowo potwierdzone. Również wieś Młodoszowice¹² sięga swoimi korzeniami do osadnictwa na Śląsku tego okresu. Gwoli ścisłości tereny śląskiej prowincji od najdawniejszej przeszłości były stosunkowo gęsto zaludnione ze względu na korzystne warunki klimatyczne – glebowe. Liczne zabytki kultury materialnej potwierdzają dużą dynamikę zasiedlenia nadodrzańskiej krainy na przestrzeni wieków. Silne procesy kolonizacyjne na całym Śląsku dały się zauważyć od początków panowania Piastów, a zwłaszcza za Henryka I Brodatego i później. Na warstwę żywiołu słowiańskiego zaczęła nakładać się warstwa germańska, flamandzka, romańska. To doprowadziło do rywalizacji spotykających się ze sobą nacji i kultur. Z upływem czasu powstawały albo syntezы kulturowe i pokojowa koegzystencja, albo o zróżnicowanym nasileniu rywalizacja między uczestnikami zasiedleń. Na ogół zwyciężał element liczniejszy, zaradniejszy, lepiej zorganizowany i mający więcej szczęścia. Przy okazji rodzi się pytanie: Kto zakładał wieś? Mogli

¹⁰ H. Kleiner, *Zusammenfassung der von mir gesammelten Unterlagen von der geschichtlichen Entwicklung und Besiedlung Schlesiens, besonders von dem Dorf Zindel, Kreis Brieg Nieder-Mittelschlesien*. Simbach 1995 – jest to historyczne ujęcie dziejów Śląska ze szczególnym uwzględnieniem dziejów wsi Młodoszowic, oparte na literaturze przedmiotu i wspomnieniach młodoszowiczian zamieszkałych z reguły w Dolnej Bawarii (maszynopis w zasobach historycznych autora).

¹¹ Dotychczas nie spotkałem spisanych wspomnień autorstwa obecnych mieszkańców Młodoszowic, natomiast w niektórych wypadkach korzystałem z relacji ustnych i pomocy w kwerendzie materiałów historycznych dotyczących czasów najnowszych. Znacząco w sukurs przyszedł proboszcz parafii w Kolniicy ks. Jan Konik, Edward Kuriański, Leszek Mucha oraz anonimowi miłośnicy historii własnej małej ojczyzny.

¹² W tekście będzie występować podwójna nazwa wsi Młodoszowice albo Zindel. Ten zabieg jest ukłonem autora w stronę historii.

fundować ją osadnicy miejscowi czy też napływowi, lecz ci ostatni otrzymywali od władcy szereg udogodnień w zagospodarowaniu ziemi, co wzmacniało ich pozycję na rynku ekonomii i tym samym zachęcało innych do pójścia w ślady poprzedników. Przy poparciu i nadaniach łanów przez księcia zasadzca pełnił rolę sołtysa, organizował nowe życie wspólnoty, dbał o porządek i z wybranymi ławnikami wymierzał kary, gdy była taka potrzeba. Z tytułu sprawowania urzędu sołtysowi przysługiwały pewne profity, a w wielu wypadkach dziedziczne sołectwo stanowiło pokaźne źródło dochodu, jak też prestiżu, nie łącząc się wcale z urzędem w czasach bardziej nam bliskich. Na pokaźną skalę w procesie kolonizacji Śląska brały udział zakony, które fundowały wsie na starym korzeniu bądź całkiem od nowa. Również bogatszy patrycjat większych miast za sprawą hojności księcia, własnej pozycji majątkowej oraz inwencji angażował się w lokowanie kapitału w zakup nieruchomości wiejskich. Tam zakładał nierazko na prawie niemieckim nowe wsie. Tak było zapewne z Młodoszowicami.

Z problemem lokacji łączyło się ściśle nazewnictwo. Najczęściej miejscowość otrzymywała nazwę od założyciela. Wskutek braku zasad ortograficznych jej zapis w dokumentach na przestrzeni wieków przedstawiał się bardzo interesująco, co ilustruje poniższa tabela nr 1.

Tabela 1. Wykaz form nazwy wsi Młodoszowice w średniowieczu

DATA	NAZWA WSI	ŹRÓDŁO INFORMACJI	Nr w źródle lub stronica
1189	Młodossouiz	Regesten zur Schl. Gesch., CDS - 7 Bd. / 1	55
	Młodossouici	Kodeks dyplomatyczny Śląska, K.	66
	Młodossouiz	Maleczyński - t. I.	67
	Młodossouiz	Národní archiv Praha, Komenda Tyniec n. Ślęzą	585
1189?	Młodossouici	Národní archiv Praha, Komenda Tyniec n. Ślęzą	586
1203	Młodoseuiz	Kodeks dyplomatyczny Śląska, K. Maleczyński - t. I.	98
1203	Młodoscurz	Kodeks dyplomatyczny Śląska, K. Maleczyński - t. II.	249
1291	Zindel	Regesten zur Schl. Gesch., CDS - 7 Bd. / 3	2209
1317	Czindel	Regesten zur Schl. Gesch., CDS - 18 Bd.	3671

DATA	NAZWA WSI	ŹRÓDŁO INFORMACJI	Nr w źródle lub stronica
1318	Cindal	Vera monumenta Poloniae et Lithuaniae..., T. 1	CCXXIII
	Cindeto	Zeitschrift d. Vereins f. Gesch. Schl. - 7 Bd. / 2 H.	s. 295
	Cindal	Regesten zur Schl. Gesch., CDS - 18 Bd.	3842
1324	Cindato	Regesten zur Schl. Gesch., CDS - 18 Bd.	4393
1332	Cyndato	Národní archiv Praha, Komenda Olešnica Mała	755
1335	Cindelo	Regesten zur Schl. Gesch., CDS - 29 Bd.	5409
1347	Cyndal	Národní archiv Praha, Komenda Olešnica Mała	768
1359	Czindal	Regesty śląskie - t. IV	628
1363	Zindel	Urkunden Herzog Ludwig I., ZdvfGSchl. - 6 Bd. / 1	483
1364	Czindal		560
1364	Zindel		568
1364	Cindal		569
1364	Zindel		578
1390	Czindal		Urkunden Herzog Ludwig I., ZdvfGSchl. - 11 Bd. / 2
1396	Zindel	Urkunden der Stadt Brieg, CDS - 9 Bd.	572
1400	Zindel		601
1409	Zindel		670
1481	Czyndel		1063
1483	Zindel		1078
1485	Czindel		Národní archiv Praha, Komenda Olešnica Mała
	Czindel	893	
	Czindel	894	

Skąd się więc wzięła nazwa Młodoszowice? Pochodzi ona zapewne od słowiańskiego protoplasty nazywanego Młodoszem. Patronimiczne nazwy miejscowości dość często występują w średniowiecznych dokumentach sporządzanych z różnych okazji (Młodoszowice też), np. nadania przez biskupa lub księcia jakichś dóbr ziemskich i określenia ich granic (*circumscriptio*), alienacji nieruchomości wiejskich, pobierania dziesięcin, a nawet sporu poddanych z miejscowymi notablami. Prawdopodobnie za czasów panowania Henryków patrycjat wrocławski (XIII w.), kiedy okrzepł i osiągnął pewien status ekonomiczny, zaczął sięgać po urzędy i wpływy polityczne w księstwie. Jednym z przedstawicieli wrocławskiego świata mieszczańskiego była

nam bliżej nieznana rodzina Zindlów (Czindel, Cindal, Cindato itp.- zob. tab.), która znalazła się w posiadaniu Młodoszowic. W bliżej nieokreślonym czasie zbyła je na rzecz rycerskiego zakonu w Oleśnicy Małej. Wraz ze wzrostem znaczenia żywiołu niemieckiego na Śląsku przyjęła się na stałe nazwa miejscowości Zindel od wspomnianego rodu o przeróżnej pisowni, zaś nazwa słowiańska poszła w zapomnienie; dopiero po wojnie ze zrozumiałych względów odzyskała prawo obywatelstwa¹³.

b. Topografia

Teraz odnieśmy się do topografii terenu. Obszar należący do Młodoszowic w średniowieczu od 1400 r. znajdował się w księstwie brzeskim i w brzeskim *weichbildzie* – wraz z terenem sąsiedniego Bąkowa tworzył najbardziej wysunięty na zachód zakątek powiatu. Południowym sąsiadem była Kolnica należąca do księstwa nyskiego. Na północy rozciągała się wieś Jaworów podległa jurysdykcji *weichbildu* oławskiego. Wschodni sąsiad – Przylesie leżało w tym samym, co Młodoszowice, stołecznym *weichbildzie*.

Pod względem geograficznym jest to Równina Grodkowska położona między rzekami środkową Oławą i dolną Nysą Kłodzką – będącą południowo-wschodnią częścią Równiny Wrocławskiej¹⁴. Teren ten posiada dosko-

¹³ *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*. Red. S. S o c h a c k a. T. 8. Opole 1997, s. 33.

¹⁴ Tzw. klasyfikacja Kondrackiego. Za: J. K o n d r a d z k i, *Geografia regionalna Polski*. Warszawa 2002.

nałe warunki glebowe sprzyjające intensywnej gospodarce rolnej. Dlatego też historycy uważają Równinę Wrocławską za element jądra osadniczego Śląska. Młodoszowickie pola znajdują się w prawobrzeżnej zlewni Oławy, między strumieniami Gnojną (*Olsenbach*), który opływa z zachodu Bąków, i Przyleską Strugą (*Ulmenbach*), płynący przy wschodnich zabudowaniach Przylesia. Warstwice terenu leżącego w granicach Młodoszowic rozciągają się między rzędnymi od 152 m n.p.m. na wschodniej granicy z Bąkowem do 176,4 m n.p.m. na północ od wzgórza (*Mühlberg* – pol. Młyńska Góra) za wsią, na którym funkcjonował niegdyś wiatrak. W tym przypadku na odcinku 1500 m daje to 24-metrową różnicę, odpowiadającą ośmiu piętrům w budynku mieszkalnym¹⁵.

W przeszłości, gdy ranga starych traktów drogowych przebiegała inaczej niż w obecnej dobie, Młodoszowice znajdowały się przy drodze prowadzącej z Oławy do Grodkowa. Natomiast drogą przez Przylesie jechano do stołecznego Brzegu, w przeciwnym kierunku można było dotrzeć do biskupiego Wiązowa¹⁶.

c. Przynależność administracyjna

Dla uzyskania pełniejszego kontekstu historycznego miejscowości pożyteczną jest rzeczą naszkicować jej przynależność administracyjną na tle dokonujących się ciągle zmian politycznych. Wieś Młodoszowice, jako przedmiot niniejszego przedłożenia, leży obecnie w gminie Grodków, w powiecie brzeskim. Na przestrzeni ponad ośmiu wieków zachodziły tu kolejne zmiany ustrojowo-administracyjne.

W okresie tzw. rozbicia dzielnicowego na obszar ten bezpośrednio oddziaływał ośrodek władzy kasztelańskiej w Ryczynie, pośrednio z sąsiedniej Niemczy. Kasztelania ryczyńska obejmowała teren, na którym głównymi osadami były: Brzeg, Oleśnica Mała, Wiązów i Grodków. Od początku XIII wieku, wraz z napływem i osiedlaniem się ludności głównie z państw Rzeszy Niemieckiej, zaczęto stosować na Śląsku różne warianty prawa niemieckiego. Lokacja Brzegu na prawie magdeburskim (jego średzka odmiana) w 1248 r. wytworzyła przestrzenne więzi między miastem i otaczającymi je wsiami. Obszar taki nazywano, jak już wspomniano, *weichbildem* (łac. *districtus*). Był

¹⁵ „Karte des Deutschen Reiches“ (Messtischblätter), 1: 25000. Blatt 5269 Marienau. Hrsg. Berlin 1937; Blatt 5270 Böhmischdorf. Hrsg. Berlin 1932.

¹⁶ D. G. R e y m a n, *Krieges Karte von dem Herzogthum Schlesien und der Grafschaft Glatz, neben dem angrenzenden Theilen von Suedpreussen längst der Warthe*. 1802-1803; Także wcześniejsza mapa: I. W. W i e l a n d, *Principatus Silesiae Wratislaviensis exactissima Tabula Geographica*.... Norimbergae 1736.

on jednostką wewnętrznego terytorialnego podziału księstwa i przetrwał do zajęcia Śląska przez Prusy w połowie XVIII wieku¹⁷.

W l. 1248-1251, w wyniku wojny domowej prowadzonej między śląskimi Piastami, ukształtowały się trzy samodzielne księstwa: wrocławskie, legnickie i głogowskie. Interesujący nas obszar w całości znalazł się w księstwie wrocławskim (*Ducatus Wratislaviensis, Herzogthum Breslau*) wraz z miastami Brzegiem i Oławą. W l. 1311-1312, po śmierci Henryka V Grubego (zm. 1296) nastąpił podział pozostałej po nim spuścizny na trzy dzielnice: legnicką, wrocławską i brzeską. Bolesław III Rozrzutny objął księstwo brzeskie (*Ducatus Bregensis, Herzogthum Brieg*). Od 1329 r. było ono lennem Korony Czeskiej i pozostało jego częścią do zagarnięcia Śląska przez Prusy w roku 1742. Ostatni Piast na tronie brzeskim książę Jerzy Wilhelm zmarł w 1675 r.

Walka o krakowski seniorat została przegrana przez śląskiego księcia Henryka IV Probusa. Prymat przejął książę kujawski Władysław Łokietek. Ostatni wrocławski władca Henryk VI szukał opieki u możniejszego suwerena. Wybór padł na króla niemieckiego Ludwika Wittelsbacha, któremu śląski Piast w 1324 r. złożył hołd. Jednak inwestycja okazała się chybioną, gdyż nieakceptowany przez papieża Wittelsbach stał się mało wiarygodnym wsparciem. Ostatecznie w 1327 r. Henryk VI zawarł umowę z czeskim królem Janem Luksemburskim, w myśl której zachował dożywotnią władzę i dochody z księstwa. Sojusz ten zerwał więzy polityczne łączące Wrocław z Polską. Piastowski książę zmarł w 1335 roku¹⁸.

Bezpośrednią konsekwencją przejścia Korony Czeskiej pod panowanie habsburskie był układ zawarty w Wiedniu w 1515 r. Wówczas grę polityczną podjęły dwa rywalizujące ze sobą monarsze rody – austriaccy Habsburgowie i polscy Jagiellonowie. Okazją do zawarcia układu było spotkanie monarchów, na którym uzgodniono zawarcie małżeństw dzieci króla czeskiego Władysława Jagiellończyka: syna Ludwika, z Marią, wnuczką cesarza Maksymiliana I Habsburga i córki Anny z cesarskim wnukiem Ferdynandem (cesarz 1556-1564). Przedmiotem umowy było ewentualne dziedziczenie tronu czesko-węgierskiego przez Habsburgów na wypadek bezpotomnej śmierci Ludwika Jagiellończyka. Jako że król Ludwik zginął w bitwie z Turkami pod Mohaczem w 1526 r., nie pozostawiwszy po sobie potomka, to spowodowało przejście przez Habsburgów m.in. Śląska, jako części Korony Czeskiej¹⁹.

¹⁷ K. Orzechowski, *Historia ustroju Śląska 1202-1740*. Wrocław 2005, s. 28-30.

¹⁸ N. Davies, R. Moorhouse, *Mikrokosmos. Portret miasta środkowoeuropejskiego. Vratislavia Breslau Wrocław*. Kraków 2002, s. 127-128.

¹⁹ R. Żerelik, *Dzieje Śląska do 1526 roku*. W: „Historia Śląska”. Red. M. Czpliński. Wrocław 2002, s. 107-108; R. Heck, K. Orzechowski, *Historia Czechosłowacji*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, s. 123.

Zajęcie zdecydowanej części Śląska przez Fryderyka II Hohenzollerna w l. 1740-1741 zdominowało dzieje cesarstwa niemieckiego, wzmagając rywalizację austriacko-pruską o prymat w gronie państw niemieckich. Potencjał zdobytej prowincji zapewnił Prusom drugą, obok Austrii, pozycję w Rzeszy Niemieckiej. Zarządzeniem Fryderyka z 25 XI 1741 r. w miejsce dotychczasowych *weichbildów* powołano nowe jednostki administracyjne – okręgi, w polskiej literaturze nazywane też powiatami. Tak oto powstał interesujący nasz *Kreis Brieg*. Na jego czele postawiono landrata (odpowiednik polskiego starosty), który był królewskim urzędnikiem kierującym administracją i pełnił nadzór policyjny na podległym terenie. Dla miast, tym samym dla Brzegu, pruskie zmiany zamknęły długi okres samorządnych organizmów miejskich o średniowiecznym rodowodzie. Nastąpiła unifikacja miasta w skali państwa.

Narastająca od połowy XIX w. rywalizacja między Prusami i Austrią doprowadziła do wojny. Konsekwentna polityka kreowana przez berlińskiego kanclerza Otto von Bismarcka posunęła obie strony do konfrontacji zbrojnej, w której zdecydowanie zwyciężyły Prusy, umacniając pozycję lidera na niemieckiej arenie (3 VI 1866 – bitwa pod Sadową, Czechy). Teraz, w myśl kalkulacji Bismarcka, potrzebna była zwycięska wojna ze starym wrogiem Francją. Oczekiwana gloria miała zapewnić Prusom hegemonię w Niemczech i być czynnikiem cementującym nową wspólnotę. Tak też się stało. Dokładnie przemyślane posunięcia polityczne Berlina doprowadziły do oczekiwanej wojny i rychłego zwycięstwa. Konflikt zbrojny z lat 1870-71 zakończono pokojem podpisanym 26 II 1871 r. w Wersalu, gdzie wcześniej w Lustrzanej Sali uroczyście ogłoszono powstanie Cesarstwa Niemieckiego popularnie nazywanego Drugą Rzeszą Niemiecką. Od tego momentu okręg brzeski automatycznie znalazł się w nowym państwie²⁰.

W l. 1872-1875 przeprowadzono reformę administracji terytorialnej i samorządu. Ustawa o organizacji powiatów (*Kreisordnung*) z 13 XII 1872 r. zniosła uprawnienia policyjno-administracyjne właścicieli dóbr w stosunku do wsi, utrzymując jednocześnie ich uprawnienia wobec obszarów dworskich. Wkrótce utworzono obwody urzędowe (*Amtsbezirk*)²¹ składające się na powiat. Dzieliły się one na gminy wiejskie (*Gemeindebezirk*) i obszary dworskie (*Gutsbezirk*). Gminy posiadały władzę w postaci naczelnika i dwóch ławników wybieranych przez zgromadzenie gminne na 6 lat i zatwierdza-

²⁰ S. S a l m o n o w i c z, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*. Warszawa 2004, s. 320-333, 354-355.

²¹ *Amtsbezirk* – w polskiej literaturze historycznej występują różne odpowiedniki tej jednostki administracyjnej. K. Orzechowski stosuje określenie obwód policyjny (*Historia Śląska*, t. III, cz.1. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976). Natomiast P. Wiszewski (*Dzieje Powiatu Wrocławskiego*. Wrocław 2002) proponuje Urząd Obwodowy. Ponieważ w języku niemieckim rzeczownik złożony posiada rodzajnik od ostatniego ze składanych rzeczowników, dlatego w niniejszej pracy używa się określenia obwód urzędowy.

niezawisłość. W 1933 r. wójtem – *Bürgermeisterem* został mistrz stolarski Paul Friedrich z Młodoszowic²⁴, członek NSDAP.

2. Młodoszowice jako zakonna posiadłość

a. Geneza zakonów rycerskich

„Największym osiągnięciem ideału rycerstwa chrześcijańskiego były zakony rycerskie. Powstały one w okresie krucjat. Jako główny cel stawiały sobie opiekę nad pielgrzymami, pielęgnowanie chorych i ubogich pielgrzymów, a nieco później walkę w obronie wiary przeciw poganom, muzułmanom w Ziemi Świętej i na pograniczu chrześcijańskich państw”²⁵. Propagatorem owych ideałów *spectantes milites christianos* stał się św. Bernard, opat cysterski z Clairvaux, oraz biskup Jan z Salisbury. Wspólny etos dla rycerstwa opierał się na subordynacji Chrystusowi jako „Królowi zastępów”, sztandarem był krzyż, śmierć na polu walki uchodziła za wiarygodne świadectwo i wyczerpywała znamiona męczeństwa. Zarówno wierność, jak i służba zostały uświęcone, wraz z nimi miecz i sztandar. Pasowanie na rycerzy odbywało się w czasie liturgicznie – religijnych ceremonii połączonych z kościelnym błogosławieństwem. Stan rycerski w zachodnim świecie nabrał charakteru międzynarodowego. Po 1250 roku stracił on na znaczeniu wraz z przesileniem się wypraw krzyżowych. Reguły *militiae Christi* opierały się najczęściej na regule cysterskiej, augustiańskiej, benedyktyńskiej i bazylikańskiej. Członkowie zakonów rycerskich dzielili się na trzy klasy: a) rycerzy, wywodzących się spośród feudałów, mających za zadanie służyć pielgrzymom oraz brać udział w walce zbrojnej; b) kapłanów zakonnych, pełniących obowiązki duszpasterskie w zakonach rycerskich; c) braci – laików, zobowiązanych do pracy rzemieślniczej i powinności żołnierskich. Niejednokrotnie do tych zakonów wstępował tzw. *donati* lub *oblati*, a więc synowie ofiarowani do zakonu przez rodziców. Wszyscy rycerze składali zwykle trzy śluby: ubóstwa, czystości i posłuszeństwa oraz czwarty – żołnierstwa Chrystusowego – *votum militiae Christi*. Na czele zakonu stał wielki mistrz, którego władzę ograniczały jedynie kapituły generalne. Zakony dzieliły się na prowincje, te zaś na przeoraty, przeoraty na komturie.

W naszym przedłożeniu przybliżymy dwa zakony rycerskie: joannitów i templariuszy ze względu na poruszaną tematykę. Joannici (szpitalnicy) –

²⁴ R. J e h k e, *Territoriale Veränderungen i Deutschland und deutsch verwalteten Gebiete 1874-1945*. W: www.territorial.de. Bürgermeister Paul Friedrich mieszkał w budynku, który po wojnie zajęła rodzina Marców, tj. Józef z żoną i dziećmi, później jego zamężna córka – uwaga autora.

²⁵ B. K u m o r, *Historia Kościoła*. T. 3: *Złoty okres średniowiecza chrześcijańskiego*. Lublin 2001, s. 83.

to najstarszy zakon rycerski. Założyli go kupcy włoscy z Amalfi ok. 1050 r. w Jerozolimie. Związany był on z powołaniem do życia szpitala przy kościele św. Jana Chrzciciela, który początkowo prowadzili benedyktyni. Z czasem kierownik szpitala Gerard zastąpił ich laikami (1120), a placówce nadał nową organizację, z kolei jego następcą Rajmund de Puy (1120-1160) nową regułę, napisaną przez św. Bernarda. Zakon ten zatwierdził papież Paschalis II. W 1137 r. otrzymał charakter rycerski przez dodanie czwartego ślubu *militiae Christi* i jako taki uzyskał aprobatę papieża Anastazego II (1154). Rozpowszechnił się on we Włoszech, Francji i Polsce. Joannici nosili czarne płaszcze z białymi krzyżami, podczas walki używali płaszczy czerwonych z białymi krzyżami. Po zdobyciu Jerozolimy przez Turków (1187) przenieśli się do Akki, gdzie przebywali do 1291 r. Następnie znaleźli schronienie na Cyprze, a od 1310 r. na wyspie Rodos. Tam pełnili przednią straż skierowaną przeciw Turkom do 1522 r. Mimo dzielnej defensywy wyspy przed nawałnicą turecką joannici musieli opuścić pozycje obronne, otrzymawszy od Sulejmana II Wspaniałego honorowe warunki kapitulacji. Wówczas udali się na Malte, skąd nie przestawali prowadzić antytureckich działań wojennych. W 1798 r. Napoleon zdobył Maltę. Chociaż dla krzyżowców nie było tam miejsca, to jednakże zakon przetrwał w innych państwach. Papież Leon XIII zrównał mistrza zakonu maltańskiego z rangą kardynała (1879), a papież Pius XII w 1953 r. uznał zakon za samodzielny o charakterze religijnym²⁶.

Na Śląsku joannici pojawili się przed 1189 rokiem²⁷. Jedną z ich komturii znajdowała się w Tyńcu n. Ślęzą. W 1314 r. wszystkie dobra templariuszy, należące do komendy w Oleśnicy Małej, po kasacie zakonu, zasiłyły majątki joannickie. „W uzyskanych posiadłościach prowadzili pracę duszpasterską, wznosząc świątynie filialne w Bąkowie (*Bankau*), Jaworowie (*Jauer*), Kłósowie (*Klosdorf / Klossow*), (Niefnig / *Kressenheim*)²⁸ i Owczarach (*Tempelfeld*).”²⁹

²⁶ J. U m i ń s k i, *Historia Kościoła*. T. I. Przygotował do druku i uzupełnił W. U r b a n. Opole 1959, s. 438; B. K u m o r, *Historia Kościoła*, s. 83-84.

²⁷ J. M a n d z i u k, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*. T. I, cz. 2 (1302-1417). Warszawa 2004, s. 300; *Kodeks Dyplomatyczny Śląska*. t. I, wyd. K. M a l e c z y ń s k i. Wrocław 1951, nr 55, 66, 67.

²⁸ Już w 1250 roku wieś ta należała do proboszcza wrocławskiej katedry, a tym samym wchodziła do uposażenia kapituły św. Jana na Ostrowie Tumskim. Tak było aż do kasaty dóbr kościelnych w 1810 roku. Ponadto kościół w Niwniku wzniesiono dopiero w 1893 r. Powyższe dane przeczą obiegowym informacjom dotyczącym joannickiej proveniencji świątyni w Niwniku.

²⁹ J. M a n d z i u k, *Historia Kościoła na Śląsku*, s. 307. Umieszczone w nawiasach nazwy niemieckie pochodzą od autora. Por. ponadto: K. D o l a, *Zakon joannitów na Śląsku do połowy XIV wieku*. „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”. T. 3: 1974; R. S t e l m a c h, *Dokumenty śląskich komend joannitów w zasobie Centralnego Archiwum Państwowego w Pradze*. „Archeion”. T. 102: 2000; *Zarys dziejów joannitów na ziemiach polskich w średniowieczu*. W:

Templariusze (*Fratres militiae Templi*) zostali założeni w roku 1118 w Jerozolimie przez rycerza francuskiego Hugona de Payenne z grupą swych towarzyszy. Zatwierdził ich patriarcha jerozolimski Warmund. Zadaniem nowo powstałego zakonu było otoczenie zbrojną opieką drogi do Grobu Świętego i pielgrzymów. Król jerozolimski Baldwin II (1118-1131) umieścił zakonników obok świątyni Salomona. Św. Bernard z Clairvaux zredagował dla nich regułę i wyjednał im zatwierdzenie kościelne, pisząc w tym celu *De laude novae militiae* i *Ad milites templi*. Na synodzie w Troyes (1128) uzyskali aprobatę, później papież Innocenty II wyjął zakon spod jurysdykcji biskupów (1139). Zrazu templariusze byli naprawdę bardzo ubogimi, ale dzięki rozgłosowi św. Bernarda, którego zdanie niezmiernie liczyło się w świecie chrześcijańskim, stali się wkrótce bogatymi i popularnymi. Początkowo składali się tylko z rycerzy i braciszków, dopiero Aleksander III pozwolił im w roku 1172 mieć kapłanów. Nosili białe płaszcze z czerwonymi krzyżami. Za sprawą swojego męstwa zdobyli duże uznanie w wszystkich. W dalszej konsekwencji zyskali nawet zaszczytny przywilej walki zawsze w pierwszych szeregach, na czele innych krzyżowców, i osłaniania relikwii Krzyża Świętego, o ile były brane do bitwy.

Milites templi brali udział w wojnach krzyżowych w Ziemi Świętej, Hiszpanii, w 1241 r. w walce z Tatarami pod Legnicą. Zajmowali się też szpitalnictwem. Po upadku ostatniej twierdzy chrześcijańskiej w Palestynie Akki (1291) przenieśli się na Cypr, a następnie na wyspę Rodos. Dzięki swojej popularności doszli do znacznej potęgi, co z czasem spowodowało z ich strony nadużywanie przywilejów oraz upadek. Z zawiści spotkały ich oskarżenia o odstępstwa od wiary. W 1307 r. na skutek fałszywych insynuacji król francuski Filip IV Piękny uwięził ok. 2 tys. zakonników. W 1312 r. Klemens V, zbyt uległy monarsze, skasował zakon na drodze administracyjnej, zaś jego dobra miały przejść częściowo na własność joannitów, częściowo obrócone na potrzeby Ziemi Świętej. Tak się jednak nie stało, bowiem król francuski zagarnął mienie templariuszy, a wielkiego mistrza Jakuba de Molay i kilku innych dostojników kazał spalić publicznie na stosie w Paryżu (1314). W ten sposób monarcha francuski chciał usprawiedliwić swoje nieczne postępowanie przed ludem. W tym samym roku zmarł papież i król³⁰.

„Na Śląsku książę Henryk Brodaty przed 1227 rokiem przekazał templarzom Oleśnicę Małą k. Oławy, która stała się ich centrum i główną po-

J. K u c z y ń s k i, M. L i b i c k i, A. R o t t e r m u n d, M. S t a r n a w s k a, *Zakon Maltański w Polsce*. Red. S. K. K u c z y ń s k i. Warszawa 2000; T. W. L a n g e, *Szpitalnicy, joannicy, kawalerowie maltańscy*. Warszawa 1999.

³⁰ J. U m i ń s k i, *Historia Kościoła*, s. 439; 521-523; B. K u m o r, *Historia Kościoła*, s. 84.

siadłością, zwaną *połem templariuszy*³¹. W otrzymanych dobrach zakonnicy założyli do końca XIII w. 3 lub 4 wsie³².

b. Związki Młodoszowice z rycerskimi zakonami na Śląsku

Młodoszowice / Zindel a templariusze. Należy powiedzieć, że nie znamy dokładnej metryki Młodoszowice, ponieważ nie dysponujemy wystarczającymi dokumentami. Tutaj uciekamy się do przypuszczeń i analogii, porównań. Tak czyniąc, stąpamy po gruncie niepewności. Nie możemy jednak zatrzymać się, trzeba spożytkować tę wiedzę, którą posiadamy na interesujący nas temat. W literaturze przedmiotu spotykamy dość często informację, że założycielem kościoła w latach trzydziestych XII wieku był Piotr Włostowicz (?-1153), palatyn na dworze księcia Bolesława Krzywoustego (1085-1138) i jego najstarszego syna Władysława II Wygnańca (1105-1159)³³. Raczej jest to pobożne życzenie niż historyczne stwierdzenie. Aby odnieść się do powiązań między Młodoszowicami a templariuszami, posłużymy się tekstem często występującym współcześnie we wspomnieniach przedwojennych młodoszowiczów, oczywiście bez podania kanwy źródłowej³⁴. Brzmi on tak: „Zindel gehörte seit seiner Gründung dem Orden der Tempelherren von Klein Oels im Kreise Ohlau (1). Diese ließen das Dorf von einem Angehörigen der Breslauer Patrizierfamilie Cindato oder Zindel im Umfang von 50 Hufen zu deutschem Recht aussetzen (2). Diese Zindel benannten es nach ihrem Familiennamen (3). Natürlich gaben sie ihm auch eine Kirche (4)“³⁵. Zdanie pierwsze: „Zindel od swego założenia należał do Zakonu Templariuszy w Oleśnicy Małej w powiecie oławskim”. W tym stwierdzeniu jest zawarta teza. Jak się ma ona do źródeł historycznych? Otóż we wszystkich wymienionych wyżej źródłach (zob. tab. 1) Młodoszowice/Zindel jest przyporządkowany przez cały czas joannitom, w l. 1189-1314 joannitom w Tyńcu nad Słężą (*Groß Tinz*), w l. 1314-1485 joannitom w Oleśnicy Małej (*Klein Oels*) – por. niżej: „Młodoszowice/Zindel a joannici”. Przeczy temu też treść odnosząca się do przypisów nr 30

³¹ J. M a n d z i u k, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 1, cz. 2, s. 309.

³² T a m ż e, s. 310. Por. M. S t a r n a w s k a, *Między Jerolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*. Warszawa 1999, s. 61.

³³ J.G. K n i e, *Alphabetisch-statlich-topographische Übersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orten der königl. Preuss. Provinz Schlesien...* Breslau 1845, s. 776; “Die Kirche [in Zindel] soll von Peter Wlast gegründet sein”.

³⁴ Może powyższe informacje zostały zaczerpnięte z: W. I r r g a n g, *Ältere Geschichte der Stadt Brieg in ihrem schlesischen Umfeld*. Bd. 1, Goslar 1988, albo z literatury wymienionej w: H. K l e i n e r, *Zusammenfassung der von mir gesammelten Unterlagen von der geschichtlichen Entwicklung und Besiedlung Schlesiens, besonders von dem Dorf Zindel Kreis Brieg Nieder- – Mittelschlesien*. Simbach 1995, s. 23, mps.

³⁵ Numeracja poszczególnych zdań oraz tłumaczenie pochodzą od autora.

i 31. Zdanie drugie: „Ci [tj. templariusze] sprawili, że jeden z krewnych rodziny patrycjusza wrocławskich Cindato lub Zindel założył na prawie niemieckim wieś, wyposażając ją w 50 łanów ziemi”. Należy zwrócić przy tym uwagę, iż pierwotna, może bardziej żywiołowa, lokacja wsi na korzeniu słowiańskim (stąd nazwa Młodoszowice) posiadałaby wtedy przybliżoną cezurę czasową: od 1189 do 1291. W tym czasie mieszkańcy przedmiotowej miejscowości, obok Tyńca, Piławy, Gosławic, Glinicy, płacą joannitom z Tyńca dziesięcinę, a nie templariuszom w Oleśnicy Małej³⁶, co zaprzecza informacji, że Zindel od swego założenia należał do *Tempelherren*. W następnych dokumentach przewija się ten sam adresat, gdy idzie o czynsze. Idąc przeto tropem sensu powyższego zdania, druga hipotetyczna lokacja i to na prawie niemieckim przypadłaby na ok. 1291 rok, kiedy pojawia się w dokumentach po raz pierwszy nazwa Zindel. Wtedy przynależność do templariuszy trwałaby krótko, bo od 1291 do 1314 r., zaledwie 23 lata, ale przeczą również temu źródła, gdyż dziesięciny nadal są odprowadzane joannitom. Natomiast pozostaje prawdą, że zabudowa osady uzyskała z czasem kształt wsi owalniczej, co świadczy o kolonizacji tej miejscowości. Zdanie trzecie: „Ci [Zindlowie] nazwali ją [tj. wieś] imieniem swej rodziny”. Jak wynika z powyższego miejscowość bierze nazwę od nazwiska fundatora, który wyznacza jej nowe drogi. Zdanie czwarte: „Oczywiście, fundują jemu także [Zakonowi – dem Orden] kościół”. Jest to zrozumiałe, że lokator, żeby usatysfakcjonować zakonników i wiernych: miejscowych, nade wszystko kolonistów, buduje świątynię, niezbędną jak gospodarstwo bądź warsztat rzemieślniczy – każde z nich służy bowiem do innych, ale jakże potrzebnych, celów. Nie wiemy, jak wyglądał pierwotny kościół?, czy został zbudowany w miejscu starej świątyni (o ile takowa istniała)? czy też został zlokalizowany gdzie indziej?

Teraz spróbujemy podsumować nasze rozważanie. Na podstawie analizy zaprezentowanego tekstu i odniesień do źródeł Młodoszowice/Zindel nigdy nie były w posiadaniu templariuszy, lecz dzierżyli jego joannicy z Tyńca nad Słężą bądź z Oleśnicy Małej. Zatem nie ma mowy o proveniencji sięgającej braci – Stróżów Świątyni. Skąd się więc wzięło twierdzenie o powiązaniu metryki wsi z templariuszami? Wydaje się, że zapotrzebowanie ludzkiej wyobraźni, zwłaszcza na antyczność i tajemniczość, niepospolitość i bohaterstwo wzięła górę. Te warunki spełniali w jakimś sensie *fratres novae militiae*. Właśnie wokół nich powstały z upływem wieków legendy o ich wielkim bogactwie, przedsiębiorczości, rycerskości i przebiegłości, a to prowokowało potomnych do sięgania po tego rodzaju konfabulacje. Wreszcie może najzwyczajniej wystąpiło zapoznanie historii? Podobnie, jak się wydaje, miała się sprawa z mło-

³⁶ *Ehrhardt's Diplomatiscbe Bierträge* Bd. I. pag. 20 Anm. 9: “In Silesia habuerunt templarii ab anno 1226 domum in Olesnicz”.

doszowickim klasztorem, który jakoby został zmieciony z powierzchni ziemi przez husytów w latach trzydziestych XV w.

Młodoszowice / Zindel a joannici. Niekwestionowaną sprawą jest związek Młodoszowic z joannitami, i to zarówno przed zniesieniem templariuszy w 1312 r., jak i po tej dacie. Pierwsza wzmianka o Młodoszowicach występuje w dwóch dokumentach wystawionych przez biskupa wrocławskiego Żyrośława (1170-1198) z roku 1189, w związku z dziesięcinami przyznanymi dla joannitów z pewnych wsi. Streszczenie pierwszego dyplomu brzmi: „Żyrośław II biskup wrocławski nadaje joannitom dziesięciny dwóch wsi imiennie wyliczonych zamienionych z Janem synem dziekana Benika. Nadto zatwierdza zakonowi dziesięciny trzech miejscowości oznaczonych imiennie, nadane joannitom przy poświęceniu kościoła w W. Tyńcu.” Tam czytamy m.in.: „In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti amen. Ego Scirozlaus dei gracia episcopus Vratizlauiensis notum facio universis sanctę eclesię filiis, tam presentibus quam futuris, ad honorem dei et beatę Marię et beati Johannis Baptistę me in obsequium sanctorum pauperum Christi dedisse hospitali Iherosolimitano decimam villę, quę vocatur Młodossouici...”³⁷, co się tłumaczy: „W imię Ojca i Syna i Ducha Św. Amen. Ja Żyrośław za łaską Bożą biskup wrocławski czynię wiadomym wobec wszystkich synów Kościoła, zarówno obecnych, jak i przyszłych, na chwałę Boga i świętej Maryi oraz św. Jana Chrzciciela, iż, będąc wielce posłusznym świętym Chrystusowym, dałem Szpitalnikom Jerozolimskim dziesięcinę wsi, która nazywa się Młodoszowice”. Fragment końcowy drugiego dokumentu przedstawia się następująco: „Preterea quoque hic ipsi paginę signum censuimus adnotare decimas nichilominus, quasi iam pridem eiusdem hospitalis fratribus confirmaveramus et in consecratione ecclesie in Tinchia sub anathemate posueramus, villarum scilicet eiusdem Tincie, Pilaue atque Gostizlauie alteriusque ville nomine Młodossouiz et alterius nomine Gliniz, cuius decima spectabat ad prebendam Johannis filii Benicij, licet eius loco aliam ei dedimus in villa nomine Vilcov. Hec et supradicta eque iam sepius pretextato hospitali confirmamus et eiusdem sigilli nostri appositione corroborando stabilimus. Actum anno domini MCL XXXIX”³⁸, którego sens jest mniej więcej taki: „Ponadto postanowiliśmy również zapisać dziesięciny, mimo że już wcześniej zatwierdziliśmy je braciom szpitalnym i podczas konsekracji kościoła w Tyńcu nałożyliśmy karę ekskomuniki, z następujących wsi: tegoż Tyńca, Piławy, Gościslawic i innych o nazwie Młodoszowice i Glinica, z której dziesięcina należała do Jana syna Benika, w to miejsce daliśmy jemu inną we wsi Wilków. Te i wcześniejsze rzeczy szpitalnikom potwierdzamy i naszą pieczęcią obwarowujemy. Sporządzono w roku Pańskim

³⁷ *Kodeks dyplomatyczny Śląska*. T. 1. Wyd. K. M a l e c z y ń s k i. Wrocław 1956, nr 66.

³⁸ T a m ż e, nr 67.

1189³⁹. W tym i podobnym duchu redagowano dokumenty w średniowieczu w kancelariach książęcych czy biskupich. Wszystkie nadania udzielone joannitom potwierdził w 1203 r. biskup wrocławski Cyprian (1198-1203)³⁹.

Z kolei pod tym samym rokiem, tj. 1203, mamy następujący zapis dokumentu w streszczeniu: „Innocenty III, papież, zatwierdza w posiadaniu mistrza i komandorii joannitów w Tyńcu kościół w Bardo i dziesięciny w szeregu imiennie wyliczonych miejscowości nadanych przez Żyrośława i Cypriana biskupów wrocławskich³⁹. Wśród wymienionych wsi czynszowych występują Młodoszowice (*Mlodoscurz*)⁴⁰.

Na uwagę zasługuje fakt, że nazwa miejscowości zapisanej *Zindel* występuje po raz pierwszy pod rokiem 1291⁴¹.

Teraz przytoczymy jeden z wielu regestów, znajdujących się w Pradze, a odnoszących się do joannitów w Oleśnicy Małej (1347), gdzie są wspomniane Młodoszowice: „Boleslav, kniže slezský a březský, ustanovuje ve sporu mezi vesničany 4 vesnic olesnických křižovníků (Olse) Bierzów (Bertholdisdorf), Młodoszowice (Cyndal), Baków (Bankaw) a Czestocice (Guntherisdorf), kteří si koupili osvobození od olawského mýta, a olawskými konšely, že má být od mýta osvobozeno to, co se vesničanům urodilo, nikoli to, co koupili jinde. Dojde – li ke sporům, mají vypovídati pod přísahou dva starší z těchto vesnic. Purkmistr Mikulaš Beyer a ostatní konšelé na to přistupují⁴². W wolnym tłumaczeniu tekst ma następujący sens: „Bolesław, książę śląski i brzeski, postanawia w sporze mieszkańców czterech wsi należących do oleśnickich krzyżowców (Oleśnica Mała): Bierzowa, Młodoszowic, Bąkowa i Czestocic, którzy wykupili zwolnienie od olawskiego myta, a olawskimi rajcami, że zwolnienie dotyczy własnych płodów, nie zaś kupionych gdzie indziej. W tym sporze mają wypowiedzieć się pod przysięgą dwaj starsi z tychże wsi. Burmistrz Mikołaj Beyer i ostatni [z pomnianych] rajców na to wyrazili zgodę⁴²”. Pierwotny tekst był sporządzony w języku łacińskim.

W związku z wystawieniem dokumentu przez papieża Jana XXII upoważniającego archiprezbitera Gabriela, głównego kolektora do zbierania daniny na terenie Czech, Moraw i Polski, dowiadujemy się, że w 1318 roku w Młodoszowicach istniał kościół, zaś jego rektorem był niejaki Marcin. Ów stan rzeczy poświadcza tekst łaciński: „Item recepta a D. Martino Rectore

³⁹ *Kodeks dyplomatyczny Śląska*, t. I, nr 98.

⁴⁰ *Kodeks dyplomatyczny Śląska*. T. II, wyd. K. M a l e c z y ń s k i i A. S k o w r o ń s k a. Wrocław 1959, nr 249.

⁴¹ *Regesten zur Schlesischen Geschichte, Codex Diplomaticus Silaesia*. T. 7, cz. 3. Breslau 1886, nr 2209.

⁴² Národní archiv Praha, Komenda Oleśnica Mała nr 768 albo w języku niemieckim z roku 1317. *Regesten zur schlesischen Geschichte*. W: *Codex Diplomaticus Silesiae*. T. 18. Breslau 1898, nr 1316-1326.

ecclesie in Cindal prope Bregam pro fructibus eiusdem ecclesie II. marchas⁷⁴³. To zdanie należy rozumieć tak: „Również otrzymał dwie grzywny od pana rektora kościoła w Cindal k. Brzegu z dochodów tegoż kościoła”.

Warto przytoczyć jeszcze jedno świadectwo z roku 1364 o Młodoszowicach, zredagowane w łacińskim języku w kancelarii księcia brzeskiego Ludwika I i podane w literaturze w wersji niemieckiej: „H. L. verkauft 3 Mrk. jährl. ewig. Zins von den herzogl. Einkünften in Saulwitz (b. Ohlau) an die Jutta, Wittwe des Joh. Michaelis, u. nach ihrem Tode an ihren Sohn, den Priester Joh., für 30 Mrk. baar bezahlt. Et si contingeret, nos cum illustri duce Bolkone, domino Swidnicensi, terras Bregenses et Olavienses dividere, et si dicta villa Sulenczin in partem ipsius ducis Bolkonis ceciderit, extunc sollen Jutta und ihr Sohn Peter ihren Zins von 3 Mrk. von den Schulzen u. Bauern der Dörfer Frauenhain, Bankau, Tempelfeld, Klosdorf, Zindel, Jauer u. Bärzdorf erhalten⁷⁴⁴, co się tłumaczy: „Książę Ludwig sprzedaje w wysokości 3 grzywien roczny wieczysty czynsz z dochodów z Sulęcina_(k. Oławy) dla Juty, wdowy po Janie Michaelis, a po jej śmierci dla jej syna, księdza Jana, za 30 grzywien w gotówce. Gdyby się zdarzyło, że między mną a jaśnie oświeconym księciem Bolkiem, panem świdnickim, doszło do podziału ziem brzeskich i oławskich, i jeżeli odeszłaby wspomniana wieś Sulęcín w części posiadanej przez tegoż księcia Bolka, wtedy Juta i jej syn Piotr mają otrzymać jej trzygrzywnowy czynsz od sołtysów i kmieci z wsi: Chwalibożyce, Bąków, Owczary, Kłósów, Młodoszowice (Zindel) Jaworów i Bierzów”. Zacytowany fragment dokumentu winien nam uzmysłwić m. in. liczne obciążenia ówczesnej wsi na rzecz różnych instytucji i osób.

Po zademonstrowaniu jedynie egzemplarycznie niektórych średniowiecznych dokumentów można by pokusić się na pewne wnioski:

Młodoszowice były zawsze wsią joannicka; do zniesienia templariuszy, tj. do roku 1314⁴⁵, jej mieszkańcy płacili czynsz do komturii w Tyńcu nad Ślęzą, potem do Oleśnicy Małej, przejętej przez szpitalników.

Uciekając się do nazwy można sądzić, że miejscowość miała dwie lokacje: pierwszą przed rokiem 1189 na fundamentach żywiołu słowiańskiego i związaną z nazwą Młodoszowice; drugą odnoszącą się do Zindla i opartą na pra-

⁴³ *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia maxima parte nondum edita ex tabularis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita*. T. 1. Ab Honorio PP. III. usque ad Gregorium PP. XII. 1217-1409. Wyd. A. T h e i n e r. Roma 1860, s. 141.

⁴⁴ R. R ö ß l e r, *Urkunden Herzog Ludwigs I von Brieg*. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens”. T. 6: 1864, Bd. 6, z. 1, s. 64.

⁴⁵ Właściwie templariuszy zniesiono administracyjnie w roku 1312, ale ich kasata na Śląsku rozpoczęła się nieco później, bo od 1314 r. – przypis autora.

wie niemieckim (ok. roku 1291?), co poświadcza zabudowa wsi (owalnica, zwarta zabudowa, działki przylegające do zagród, kościół itp.).

Zapewne przy drugiej lokacji odegrał niepoślednią rolę ród Zindlów, należący do patrycjatu wrocławskiego. Jego przedstawiciele występują również na dworze księcia brzeskiego Ludwika I.

Istnienie świątyni w 1318 r. mogłoby sugerować wcześniejszą metrykę fundacji, zrealizowanej niegdyś przez Zindlów.

Nie jesteśmy w stanie nic powiedzieć pewnego o świątyni w Młodoszowicach przed 1318 r., nie dysponując źródłami. Wszelkie pewniki w tej materii mają znamiona *licentiae poeticae*.

W 1400 r. wieś Młodoszowice, jak już wspomniano, przeszła administracyjnie z *weichbildu* Oława do *weichbildu* Brzeg, a w roku 1485 zgodnie z umową trafiła do rąk brzeskiego księcia. Później wraz z Bąkowem znalazła się w posiadaniu innych ziemian, by w 1549 r. na powrót zasilić dobra kamery książęcej. Dopiero w okresie reformy katolickiej niektóre kościoły z dawnym uposażeniem wróciły do poprzedniego właściciela według starożytnej zasady: *res sacra clamat ad dominum*⁴⁶.

Tabela 2. Wykaz wsi należących kiedyś do komendy kawalerów maltańskich w Oleśnicy Małej 12 wsi i 3 folwarki obejmujące obszar ok. 7600 ha

L.p.	Nazwa niemiecka			Nazwa polska	Tytuł kościoła:
	1783		1895	1990	
	KREIS OHLAU				
1	w	OELS, KLEIN	KLEIN=OELS	OLEŚNICA MAŁA	S. Laurentius
2	w	TEMPELFELD	TEMPELFELD	OWCZARY	S. Martinus
3	w	GÜNTERDORF	GÜNTHERSDORF	CZĘSTOCICE	S. Barbara V. M.
4	f	HERMANNSDORF	HERMSDORF	KOWALÓW	S. Ursula
5	f	JÄNKWIZ, KLEIN	KLEIN=JEN- KWITZ	JANKOWICE MAŁE	<i>brak kościoła</i>
6	f	KALLEN, auch KALN	KALLEN	KALINOWA	S. Floriani M.
7	w	<i>Pominięto</i>	DORF=JAUER	JAWORÓW	S. Michael
8	w	KLOSDORF	KLOSDORF	KŁOSÓW	S. Hedwigis
9	w	NIEHMEN (NIEMEN)	NIEHMEN	NIEMIL	S. Catharina

⁴⁶ F.A. Zimmernann, *Beiträge zur Beschreibung von Schlesien*. T. 1. Brieg 1783, s. 4-72.

10	w	POLNISCH-BREY- LE	POLN.=BREILE	BRYŁÓW	B. M. V.
KREIS STREHLEN					
11	w	BROSEWIZ	BROSEWITZ	BROŻEC	S. Jacobus maj.
12	w	MARJENAU	MARIENAU	JUTRZYNA	S. Franciscus Ass.
13	k	WÜLSCHEHÄU- SER	<i>Karczma należąca do Jutrzyny</i>		
KREIS BRIEG					
14	w	BANKAU	BANKAU	BAKÓW	S. Catharina
15	w	ZINDEL	ZINDEL	MŁODOSZO- WICE	S. Martinus

w – wieś, f – folwark, k – karczma

3. Obraz wsi Zindla na przestrzeni wieków

a. Średniowieczny plan wsi

Właściciel ziemi, na której zamierzano założyć nową wieś lub przekształcić starą, przedsięwzięcie lokacji powierzał zasadzcy. Po zorganizowaniu wsi zasadzca obejmował w niej urząd sołtysa, stawał się przywódcą samorządu wiejskiego, a równocześnie przedstawicielem właściciela wsi. Lokator (sołtys) czerpał ze swego stanowiska znaczne korzyści⁴⁷. Oprócz prowizji z kar sądowych, dochodów z karczmi, młynów itp. uzyskiwał zwyczajowo, jak każdy inny kmieć, 1 łan ziemi oraz dodatkowo od 4 do 6 łanów z tytułu dzierżenia sołectwa⁴⁸. Przy obszarze wsi, wynoszącym 1500 morgów (50 łanów), stanowiło to niewątpliwie łakomy kąsek. Niestety nie zachował się żaden dokument dotyczący przekształcenia Młodoszowic w wieś niwową, zorganizowaną według prawa niemieckiego⁴⁹. Nastąpiło to prawdopodobnie na przełomie XIII i XIV w. wraz ze zmianą nazwy z Młodoszowic na Zindel.

⁴⁷ Por. R. H e c k, *Okres gospodarki czynszowej (od połowy XIII do początków XVI w.)*. W: *Historia chłopów śląskich*. Red. S. I n g o t. Warszawa 1979, s. 75-77.

⁴⁸ B. Z i e n t a r a, *Henryk Brodaty i jego czasy*. Warszawa 1997, s. 159. Obliczono, że w Zindlu łan wynosił 11,50 ha – por. H. K l e i n e r, *Zusammenfassung der von mir gesammelten Unterlagen von der geschichtlichen Entwicklung und Besiedelung Schlesiens, besonders von dem Dorf Pindel Kreis Brieg Nieder. – Mittelschlesien*. Simbach 1995, s. 14.

⁴⁹ Pojęcie „lokacja na prawie niemieckim” (*locatio iure Teutonico*) nie zawsze związane było z osadzeniem kolonistów, natomiast zawsze oznaczało nadanie wsi przywilejów osadniczych związanych z tym prawem, przywiezionych niegdyś przez przybyszów niemieckich. Zawierało ono pierwiastki flamandzkie i frankońskie.

Miejscowość otrzymała również wszystkie instytucje potrzebne do samodzielnej działalności, jak: sołectwo i związany z nim samorząd, sądownictwo i własny kościół, który zapewne został wzniesiony kosztem miejscowych chłopów. Za powstaniem parafii równocześnie z wsią niwowa⁵⁰ przemawia fakt, iż już na początku XIV w. (1318) istniał tu kościół, którego rektorem był Marcin. Mimo braku dokumentu lokacyjnego istnieją inne dowody pośrednie, świadczące o fundacji słowiańskiej Młodoszowic na prawie niemieckim. Są to: 1. Zmiana nazwy wywodzonej od mieszczan wrocławskich i brzeskich zajmujących się lokacją wsi. 2. Regularny układ przestrzenny zabudowy. 3. Centralne położenie wsi w obrębie posiadanych pól.

Topografia terenu wskazuje na przemyślaną lokację osady wiejskiej. Na płaskim, najwyżej położonym miejscu (ok. 170 m n.p.m.), rozplanowano zabudowania lokowanego Zindla. Takie usytuowanie z góry porządkowało stosunki wodne w obrębie wsi. Ośią układu przestrzennego Młodoszowic jest trakt prowadzący z Oławy do Grodkowa. Na przełomie XIX i XX wieku przebudowano tę drogę, prostując linię jej przebiegu, wskutek czego miejscowość znalazła się obok głównego szlaku. Ten stan rzeczy spowodował wybudowanie nowej karczmy przy bitej szosie. Natomiast stare karczmy zadawały się z reguły obecnością miejscowych konsumentów. Jeszcze na współczesnej mapie topograficznej – na co trzeba zwrócić uwagę – wyraźnie widoczne są zasadnicze elementy średniowiecznego planu. Pierwotny plan nawsia – wspólnego placu, wzdłuż którego na przeciwległych podłużnych bokach wytyczono kolonistom poszczególne zagrody – mierzył około 800 m długości i 75 m szerokości. Za ogrodami przyległymi do zagród przeprowadzono dwie drogi równoległe do osi podłużnej całego założenia wiejskiego. Aby uzyskać tak sprawiedliwy efekt podziału działek budowlanych, od centralnej osi leżącej na kierunku północ – południe odmierzano około 145 m na wschód i tyleż samo na zachód. Oczywiście w miernictwie posługiwano się tamtejszymi miarami długości: łokciami bądź łańcuchami. Wspomniane drogi miały charakter gospodarczy, ułatwiały one bowiem gospodarzom poruszanie się ze sprzętem i płodami. Miały także znaczenie sanitarne (*Seuchenweg*), ponieważ tędy przepędzano zwierzęta z jednej wsi do drugiej. Prawie w centralnym miejscu siatki osadniczej średniowiecznego Zindla usytuowano kościół, będący okazałą budowlą. Poza tym założono kilka sadzawek, które widnieją na przedwojennej mapie. Z czasem na wspólnym placu pojawiły się inne zabudowania. Niewykluczone, że mogła stanąć tam szkoła lub dom kościelnego skryby, poprzednika późniejszego nauczyciela albo plebana. Kościół wraz z przylegającym cmentarzem otoczono kamiennym murem, pełniącym funkcje sakralne a zarazem obronne. Po zakończeniu pierwszej wojny światowej (1914-1918) wzniesiono przed murem świątyni, od jej strony połu-

⁵⁰ B. Z i e n t a r a, *Henryk Brodaty i jego czasy*, s. 197-198.

dniowej, pomnik upamiętniający tutejszych wojaków poległych na licznych frontach. Po 1945 roku stanowił on symbol niechęcianego dziedzictwa, toteż z inicjatywy lokalnego aktywu partyjnego został usunięty z pejzażu wsi, ale nie z historii. Począwszy od około połowy XVIII wieku na wspólnym placu zaczęto budować dodatkowe budynki, zwykle dla uboższych mieszkańców wsi. Z czasem na parceli usytuowanej na północ od kościoła zlokalizowano budynek szkolny (1838). Wraz z procesem budowlanym wyłoniły się współczesne drogi, których przebieg ma kształt wrzecionowaty, jakże charakterystyczny dla dolnośląskich wsi. Ich główny odcinek, położony na wschód od kościoła, nazywano *Dorfstraße*, natomiast drogę przeciwną od południa *Die Kleine Seite*. U zbiegu tych dróg, na północnym krańcu nawsia stała gospoda; podobnie było po przeciwnej stronie wsi.

b. Kościół parafialny

Posiadamy o nim pierwszą wzmiankę pochodzącą z 1318 roku⁵¹. Zadekowany go św. Marcinowi, popularnemu patronowi śląskich parafii. Ceglana bryła jednonawowej budowli⁵², która dotrwała do naszych czasów, posiada styl późnogotycki. W ciągu wieków przeprowadzono tu szereg remontów: w 1591, 1655, 1900 i 1936 r. Podczas ostatnich prac konserwatorskich odkryto nad chórem obecność polichromii mistrzów szkoły brzeskiej z końca XVI w. W roku 1809 został obniżony dach nad nawą, a następnie podwyższony w latach osiemdziesiątych XX stulecia. Nawa świątyni jest przykryta płaskim stropem; od wschodu przylega do niej węższe i niższe dwuprzęsłowe prezbiterium, zamknięte trójbocznie i sklepione krzyżowo – żebrowo. Żebra są profilowane, polichromowane, spoczywające na kamiennych wspornikach o dekoracji maswerkowej. Od strony północnej prezbiterium przylega kwadratowa zakrystia, zaś od południa nawy gotycka kruchta z manierystycznym szczytem – obie dobudówki sklepione kolebkowo. Kościół jest oskarpowany. Od zachodu obiektu sakralnego znajduje się kwadratowa wieża (zapewne z 1526 roku), zwieńczona ośmioboczną iglicą, z trójkątnymi sterczynami w narożach u podstawy; jej wysokość wynosi 40 m.

We wnętrzu świątyni dominuje prospekt organowy z 1722 r. Przed remontem z lat osiemdziesiątych XX w. istniał drewniany chór muzyczny z około 1725 r., połączony z typowymi dla dawnych kościołów protestanckich emporami (nadwieszonymi galeriami), biegnącymi wzdłuż ścian nawy.

⁵¹ H. Neuling, *Schlesiens ältere Kirche und kirchliche Stiftungen nach ihren frühesten urkundlichen Erwähnungen. Ein Beitrag zur schlesischen Kirchengeschichte*. Breslau 1884, s. 144: "Zindel bei Brieg. Pfarrk. St. Martini, E. P. II. 164. Im Zinsregister des Erzpriester Gabriel von Rimini von 1318 wird Martinus rector ecclesie in Cindal erw., M. P., I. 141."

⁵² H. Lutsch, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien. II. Die Landkreise des Reg.-Bezirks Breslau*. Breslau 1889, s. 367.

Późnobarokowa ambona z początku XVIII wieku została usunięta. Nie zachowały się również stalle i ławy z XVIII stulecia. Dotrwały do naszych czasów kamienna chrzcielnica z XVI w. oraz nastawa ołtarzowa. W ołtarzu znajduje się rzeźbiony późnogotycki tryptyk z 1495 r. z następującymi przedstawieniami: główna część ołtarza - MB z Dzieciątkiem między św. Katarzyną i Barbarą; skrzydło lewe - św. Małgorzata, skrzydło prawe - Dorota, predella - Izajasz, Dawid, Zachariasz i Jeremiasz⁵³.

Fot. 1. Wnętrze świątyni w Młodoszowicach, www.wroclaw.hydral.com.pl

W kościele młodoszowickim na uwagę zasługują dzwony. Jeden z nich pochodzi z roku 1428, co potwierdza następująca informacja: „Einen ziemlichen Beweis davon giebt die Mönchschrift, die noch heutigs Tags auf der hiesigen grossen Glocke also zu lesen ist: ‘Anno Domini M.C.C.C.C. Vigesimo Octavo Fusa est (sc. haec Campana) in honorem Mariae Virginis’⁵⁴. W rzeczywistości świątynia miała trzy dzwony. Dwa: średni i najmniejszy, musiano podczas wojny odstawić do Hamburga na cele wojenne. Jednak nie uległy one przepięciu na amunicję, lecz na Wielkanoc w 1952 r. znalazły się w kościołach w Dolnej Bawarii. Pierwszy z nich wydzwania chwałę Bożą w Neukirchen

⁵³ *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*. Wyd.: E. B a d s t ü b n e r, G. G a j e w s k i, D. P o p p, A. T o m a s z e w s k i, D. v. W i n t e r f e l d. Warszawa 2006, s. 575-576.

⁵⁴ S.J. E h r h a r d t, *Presbyterologie des evangelischen Schlesiens*, s. 164; R. K i r c h n e r, *Mein Heimatdörflein Pindel*. Wspomnienia z 1962 r. (?) byłego mieszkańca Zindla (w prywatnym zbiorze autora).

k. Coburga, drugi w Günzburgu nad Dunajem, trzeci (największy i pozostawiony na miejscu) wzywa wiernych na modły w Młodoszowicach⁵⁵, nosi nazwę Maria i ma ciężar 600/700 kg. Jak wspominają byli mieszkańcy Zindla – dzwonił on w południe każdego dnia oraz na ślub, ponadto wybijał równe godziny. W czasie wojny był nieczynny. Po raz ostatni słyszano jego wierne dźwięki za sprawą kościelnego Hermanna Daniela, gdy „zindlerzy” w kolumnie opuszczali wieczorem 25 stycznia swoją rodzinną wieś. Drugi dzwon Józef dzwonił niegdyś w soboty w obiad i na chrzty. Waży 240 kg. Trzeci dzwon bezimienny, o ciężarze 120 kg, został odlany w 1783 r. w warsztacie Jana Jerzego Kriegera we Wrocławiu⁵⁶.

Fot. 2. Kościół w Młodoszowicach. www.wroclaw.hydral.com.pl

c. Parafia

Zamieszczone niżej dane pochodzą z lat dwudziestych XX w z ewangelickiego schematyzmu. Warto je przybliżyć. Zindel jest wtedy złączony ad-

⁵⁵ H. M a t r i c k e, *Prähistorische Funde in Zindel* – wspomnienie z grudnia 1962 r. byłego mieszkańca Zindla (w prywatnym zbiorze autora).

⁵⁶ H. K l e i n e r, *Zusammenfassung...*, s. 19-20. Niektóre dane są niecisłe, dlatego trzeba było z nich zrezygnować

ministracyjnie i kościelnie z Bąkowem, liczy 540 mieszkańców. Informacje pogrupowano wg następującego schematu:

I. Młodoszowice (*Zindel*) należą do powiatu brzeskiego, mieszka w nich 521 ewangelików i 19 katolików. We wsi jest kościół, ewangelicka szkoła z dwoma nauczycielami, z których jeden jest organistą. Na miejscowym ewangelickim cmentarzu chowani są też zmarli z pobliskiego rejonu leśnego *Hochwald*, gdzie mieszka 5 ewangelików i 3 katolików. W sąsiedniej Kolnicy (*Lichtenberg*⁵⁷ – powiat grodkowski) mieszkało jedynie 4 ewangelików i aż 600 katolików. Był tam kościół katolicki, katolicka szkoła z dwoma nauczycielami i katolicki cmentarz.

II. Stan posiadania: 1. własność Kościoła: budynki kościelne i cmentarz; 2. własność parafii: a) nieruchomości rolne położone w Bąkowie: rola uprawna 58,25 ha, łąki 8,25 ha, z czego 3 ha klasy II, 17 ha klasy III, 30,20 ha klasy IV, 16,30 ha klasy V, b) budynek plebanii z obiektami towarzyszącymi, stan techniczny – zły (wzniesiony w 1766 roku, wyremontowany w 1892, od 1913 wynajęty). 3. uposażenie związane z posadą organisty: a) grunty: rola 14,438 ha klasy III/IV i łąka 1,672 ha klasy III/IV, b) budynki: budynek kościelnego (*Küsterschulhaus*).

III. Sposób zorganizowania zarządu parafii (*Verfassung*): 5 starszych (*Ältesten*) i 12 członków rady (*Gemeindeverordneten*), patronat państwowy; ²/₃ obciążenia budowlane⁵⁸.

IV. Nabożeństwa, zwłaszcza pasyjne: latem i zimą w piątki o godz. 8.00/8.30; dziesięć piątkowych nabożeństw pasyjnych.

V. Organizacje kościelne z podaniem ilości członków: Koło Rodziców (*Elternbund*), Koło Ewangelików (*Evangelischer Bund*).

VI. Dane statystyczne z 1924 r. (wspólnie dla Bąkowa i Młodoszowic): ochrzczonych 25 (dwoje z małżeństw mieszanych), bierzmowanych 20, zmarłych 7, uczestniczących we Mszy św. 598.

VII. Dane personalne duchownego: pastor Erich Kraft, ur. 16 III 1882 r. we Wrocławiu; syn radcy księgowego (*Rechnungsrat*); absolwent Uniwersytetu Wrocławskiego; ordynowany 23 II 1910 r. we Wrocławiu; ożeniony 15 II 1912 r.; dwoje dzieci; siedziba parafii Bąków (w tutejszej parafii od 1911); konto bankowe: Wrocław 755 59.

VIII. Dane historyczne: Wezwanie kościoła: św. Marcin; wzmiankowany w 1318 r. Kościół nowo wybudowany w 1526 (raczej rok ukończenia wieży); wzniesiony z cegły, późnogotycki; najstarszy (największy) dzwon z 1428 r. Pulpit, jak w Bąkowie, z żelaznej blachy z wyciętym podwójnym orłem au-

⁵⁷ Katolicy z Zindla uczęszczali do najbliższego kościoła w Kolnicy, bo ta miejscowość leżała na terenie księstwa biskupiego i dominował w niej żywioł katolicki – uwaga autora.

⁵⁸ Zapewne chodzi tu o stopień zadłużenia kasy parafialnej z związku z remontami i inwestycjami budowlanymi.

striackim. Ołtarz – tryptyk późnogotycki z roku 1495; (treść tryptyku została omówiona wyżej); jego gruntownej renowacji dokonano w 1900 roku. Kościół Reformowany 1534 (i taki pozostał do 1945 r.). W 1913 r. złączony kościelnie z Bąkowem. – Kronika wojenna: 27 poległych; prospekt organowy; dzwon skonfiskowany (podczas pierwszej wojny światowej) i ostatnio oddany; tablica pamiątkowa w kościele; pożyczka wojenna w wysokości 5300 marek⁵⁹.

Protestancki okręg w powiecie brzeskim, do którego też należał Zindel, w 1927 r. posiadał 33 wsie (zob. Tab. 3).

Tabela 3. Okręg kościelny Brzeg w 1927 r.

L.p.	NAZWA PARAFII (niektóre wsie występują wspólnie pod kierownictwem jednego pastora)		Pierwsza wzmianka o kościele
1	BAKÓW	<i>BANKAU</i>	pocz. XIV w. 1318/1319
	MŁODOSZOWICE	<i>ZINDEL</i>	
2	CZESKA WIEŚ	<i>BÖMISCHDORF</i>	1335
	JANKOWICE WIELKIE	<i>GROß-JENKWITZ</i>	1483
3	BRZEG	<i>BRIEG</i>	1279
4	LUBSZA	<i>GROß-LEUBUSCH</i>	1631
5	STRZELNIKI	<i>JÄGERNDORF</i>	1376
	KRUSZYNA	<i>SCHÖNAU</i>	1325
6	KURZNIE	<i>KAUERN</i>	1345
	KARŁOWICE	<i>KARLSMARKT</i>	1500
7	PRZYLESIE	<i>KONRADSWALDAU</i>	1376
	OBÓRKI	<i>SCHÖNFELD</i>	1335
8	KRZYŻOWICE	<i>KREISELWITZ</i>	1376
	GIERSZOWICE	<i>GIERSDORF</i>	1300
9	ŁUKOWICE BRZESKIE	<i>LAUGWITZ</i>	1347
	BIERZÓW	<i>BÄRZDORF</i>	1335
10	LIPKI	<i>LINDEN</i>	1303
	BRZEZINA	<i>BRIESEN</i>	1316
11	LEWIN BRZESKI	<i>LÖWEN</i>	1312
12	ŁOSIÓW - RÓŻYNA	<i>LOSSEN-ROSENTHAL</i>	1255
13	MAKOSZYCE	<i>MANGSCHÜTZ</i>	1297
14	MICHAŁÓW	<i>MICHELAU</i>	1276

⁵⁹ *Silesia Sacra. Historisch – statistisches Handbuch über das evangelische Schlesien*. Görlitz 1927, s. 94-95.

L.p.	NAZWA PARAFII (niektóre wsie występują wspólnie pod kierownictwem jednego pastora)		Pierwsza wzmianka o kościele
15	MAŁUJOWICE	<i>MOLLWITZ</i>	1288
	ZIELEŃCICE	<i>GRÜNINGEN</i>	1305
16	PEPICE	<i>PAMPITZ</i>	1334
17	POGORZELA	<i>POGORELL</i>	1273
18	SZYDŁOWICE	<i>SCHEIDELWITZ</i>	1352
	MICHAŁOWICE	<i>MICHELWITZ</i>	1375
19	ZWANOWICE	<i>SCHWANOWITZ</i>	1295
	PRĘDOCIN	<i>PRAMSEN</i>	1310
20	STOBRAWA	<i>STOBERAU</i>	1408
21	CZEPIELOWICE	<i>TSCHÖPLOWITZ</i>	1318
	KOŚCIERZYCE	<i>GROß-NEUDORF</i>	1302

Podstawa źródłowa: *Silesia sacra: historisch-statistisches Handbuch über das evangelische Schlesien*, Görlitz 1927, s. 93-113.

Sama parafia kształtowała się różnie na przestrzeni wieków. Trzeba wiedzieć m.in., że w przeszłości przez ponad 100 lat Bierzów wraz z Młodoszowicami tworzył jeden organizm parafialny. O tym fakcie czytamy: „Ehemals ist Zindel mit der Pfarr = Kirche zu Bärzdorf über 100 Jahre unter einem Geistlichen verbunden geblieben. Im Jahre 1667 ist aber, durch eine hd = here Hand eine Trennung beider Parochial = Kirchen erfolgt. Daher hat seitdem die Kirche zu Zindel weiter kein Filial noch Eingepfarrte”⁶⁰. Dopiero w 1667 r. odłączono Bierzów i przyłączono go do Łukowic. Dla przybliżenia obrazu ewangelickiej parafii w Młodoszowicach poczyniono próby skompletowania listy pastorów pracujących w l.1534-1945. Jednakże naukowa kwerenda nie powiodła się stuprocentowo. Tu i ówdzie widnieją bowiem na niej znaki zapytania⁶¹. Przeko należy uzbroić się w cierpliwość, ufam, że z czasem lista pastorów zostanie uzupełniona i załączona w następnym artykule. Na uwagę zasługuje pierwsze nazwisko, mianowicie, Samuel Latochius urodził się w Raciborzu, jako predykant głosił słowo Boże w Zindlu do 1560 r., zmarł w Zwanowicach k. Brzegu w roku 1605 na stanowisku proboszcza. Jego syn, o tym samym imieniu i nazwisku, parając się poezją, napisał m. in.: *Laurifolia*

⁶⁰ S.J. E h r h a r d t. *Presbyterologie des evangelischen Schlesiens*, s. 164.

⁶¹ T a m ż e, s. 164-166.

seu Carminum libri XII – Liść laurowy czyli Pieśni ksiąg XII (Francof. 1601. 8) oraz *Poemata – Poematy* (Olsn. 1606. 8)⁶².

Tabela 4. Wykaz pastorów z ewangelickiego kościoła w Młodoszowicach

L.P.	IMIĘ I NAZWISKO (pochodzenie)	DATY (okres posługi)
1	Samuel LATOCHIUS z Raciborza	1560 - 1598
2	Mathäus ZENKNER z Nysy	1598 - 1636
3	Johann HENNEMANN z Grodkowa	1636 - 1641
4	M. George SCHOLTZ z Lwówka	1641 - 1645
5	Christian LINDNER ze Świebodzic	1645 - 1648
6	Bartholomäus SCHLEICHER z Brzegu	1648 - 1649
7	Thomas ANTHONIUS z Nysy	1649 - 1674
8	Georg ALBINUS z Gnojnej	1674 - 1711
9	Gittfried ALBINUS z Małujowic	1712 - 1758
10	Johann Christoph GAUß	1758 - 1767
11	M. Christian SENZKY	1767 - 1784?
12	Friedrich Wilhelm OBERLÄNDER	?
13	Carl Heinrich KRIEG, autor kroniki napisanej w zakończeniu drugiej księgi kościelnej.	1784 - 1825
14	?	1825 – 1848
15	Karl Julius LÖSCHKE ze Zgorzelca, autor lub współautor wielu opracowań z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku	1848 - 1873?
16	?	1873? – 1882
17	Paul TITTEL ze Wschowej	1882 – 1911
18	Erich KRAFT	1911 - ?
19	Hans Joachim MOERENBERG	?
20	Edmund SCHOLZ	? – 1945

d. Szkoła

W tym pojęciu kryje się strona materialna i ludzka problemu. Wchodzą tu w grę obiekty szkolne, jak też personel szkolny, nauczyciele i obsługa. W poruszanej kwestii dotarliśmy do kilku ciekawych informacji. Otóż obiekt szkolny⁶³ został zlokalizowany na parceli przylegającej od strony północ-

⁶² A. K a h l e r t, *Schlesiens Antheil an deutscher Poesie: ein Beitrag zur Literaturgeschichte*. Breslau 1835, s. 22-23.

⁶³ Przez obiekt szkolny należy rozumieć budynek, w którym mieściło się zarówno mieszkanie nauczyciela, jak i pomieszczenie lekcyjne, czyli klasa.

nej do muru okalającego kościół. Powstał on w l. 1829/1830 i istnieje do dziś. W 1884 r. szkoła ewangelicka we wsi Zindel należała do Rejonowego Inspektoratu Szkolnego (*Schulinspektionsbezirk*) w Brzegu I, który obejmował 46 szkół z 6 096 uczniami. Wówczas stacja pocztowa (*Poststation*) znajdowała się w Czeskiej Wsi (*Böhmischdorf*). W miejscowej szkole uczyło się 120 uczniów w dwóch klasach. W pierwszej klasie (*I. Stufe*) na naukę poświęcano 20 godzin tygodniowo, w drugiej (*II. Stufe*) odpowiednio 12 godzin. W imieniu władz szkolnych funkcję inspektora tutejszej placówki oświatowej powierzono miejscowemu pastrowi Paulowi Tittelowi, zaś stanowisko nauczyciela i organisty Karłowi Schulzowi, absolwentowi seminarium nauczycielskiego w Ścinawie (*Steinau am Oder*)⁶⁴. Szkoła z tamtego okresu mogła poszczycić się uczniowską biblioteczką złożoną z ok. 80 woluminów, szkolnej kroniki i wielu książek, wypożyczanych przez dorosłych w czasie długich zimowych wieczorów⁶⁵.

W 1925 r. Zindel miał 530 mieszkańców. Duchowny mieszkał w Bąkowie (*Geistlicher in Bankau*). Według rozwiązań ewangelickich – obsługiwał obydwa świątynie w wymienionych wsiach, wszakże mających status kościołów parafialnych. W budynku byłej plebanii mieściła się ewangelicka szkoła elementarna, która miała jedno pomieszczenie klasowe, bo drugie zajmował kantor⁶⁶. Związek Szkolny pełniący funkcję samorządu szkoły (*Eigentlicher Schulverband*) dysponował pięcioma głosami. Na jego czele stał Gustav Kremser. Do szkoły uczęszczała tylko miejscowa młodzież (86 uczniów, w tym 1 dziecko katolickie). Nauka odbywała się w trzech klasach. Od I I 1917 r. nauczycielem i organistą był wspomniany Gustav Kremser (ur. 1874), który wcześniej uczył od 1894 r. w Kluczborku (*Kreuzburg*), od 1899 w Brzegu. Jako nauczyciel zajmował 4 – izbowe mieszkanie o łącznej powierzchni 90 m² i miał do dyspozycji służbową działkę o pow. 23 ary. Ponadto pracował tu jeszcze inny nauczyciel, niejaki Kurt Gerlach (ur. 1899), zatrudniony w młodoszowieckiej szkole od 1 XII 1922 r., wcześniej stawiający pierwsze kroki w szkolnictwie w Brzegu (1920). Zespół nauczycielski powiększał jeszcze młody narybek (*Junglehrer*). Do niego zaliczali się: Gotthard Kremser

⁶⁴ *Schematismus der öffentlichen evangelischen Elementarschulen Schlesiens*. Opr. J. H e r o l d. Breslau 1884, s. 24.

⁶⁵ F. A n d e r s, *Historische Statistik der evangelischen Kirche in Schlesien*. Breslau 1867, s. 183-185.

⁶⁶ G. M a r t i c k e, *Erinnerungen und "Gedankensplitter" beim Abschauen eines alten Bildes* – wspomnienie o szkole w Zindel bez miejsca i czasu powstania maszynopisu, w którym pisze: "Das eigentliche Schulgebäude hatte nur einen Klassenraum, der andere Teil war Wohnung des Kantors. Der Lehrer auf dem Dorf wurde so angeredet, weil er gleichzeitig der Organist war" – mps w zbiorze autora.

(ur. 1902), mający już za sobą odbyty staż w Świdnicy (*Schweidnitz*) w 1922 r., oraz Ernst Gerlach (ur. 1903), uczący od 1923 r. w Brzegu⁶⁷.

W 1939 r. w szkole w Zindel pracował nauczyciel Konrad Kremser, który był tam zatrudniony od roku 1932. Wtedy on posiadał 4 – izbowe mieszkanie, o pow. 92 m², ogrzewane, z doprowadzoną instalacją elektryczną. Heinz Kraft (ur. 1909) dzielił z nim zawód nauczycielski. Do 3 – klasowej szkoły z 2 izbami lekcyjnymi (prawdopodobnie w obydwu budynkach) chodziło 84 dzieci z Zindla i nieokreślona ilość z Kolnicy (*Lichtenberg*). Gdy idzie o stan budynku szkolnego z 1829/1830 r. – według ówczesnej oceny – był dobry⁶⁸. Szkoła miała na uposażeniu 8 ha ziemi i niedużą grządkę (2 ary) przy budynku szkolnym.

e. Kształtowanie się obwodu urzędowego Zindel⁶⁹

Jak wzmiankowano wyżej, 30 I 1874 r. został utworzony obwód urzędowy (*Amtsbezirk*) Zindel nr 8, składający się z gmin wiejskich Bąkowa i Zindla oraz majątku Hochwald. Na jego czele stał przed wojną wójt w Zindlu (*Amtsvorsteher*), który kierował tymi społecznościami. Zarządzenia rządowe z 1880 i 1908 r. podtrzymywały zasadniczo dotychczasowy stan rzeczy pod względem terytorialnym, chociaż ostatni akt formułował tę kwestię w nieco zmienionej formie: „Der Amtsbezirk Zindel umfaßt die Landgemeinden Bankau und Zindel und den Gutsbezirk Kottwitz, Anteil Kr. Brieg (3 Gemeinden/Gutsbezirke).” Z kolei na mocy decyzji rządu niemieckiego z 1 II 1933 r. obwód urzędowy nr 8 został ograniczony do dwóch miejscowości: Bąkowa i Zindla. Odtąd „der Amtsbezirk Zindel umfaßt die Gemeinden Bankau und Zindel (2 Gemeinden)”. Warto jeszcze raz powtórzyć, że od 1935 r. w terminologii administracyjnej używa się słowa „gmina” zamiast „wiejska gmina.” Nie koniec na tym. 1 VI 1941 r. nastąpiło przyłączenie części gminy Zindel do gminy Przylesie (*Konradswaldau*) w obwodzie urzędowym Obórki (*Amtsbezirk Schönfeld*)⁷⁰. Pod datą 1 I 1945 r. przypominano – niejako dla uniknięcia nieporozumień – wielkość obwodu Zindel: „Der Amtsbezirk Zindel umfaßt die Gemeinde Bankau und Zindel (2 Gemeinden). Er wird zuletzt verwaltet vom Amtsvorsteher in?” Zatem obejmował on tyl-

⁶⁷ *Schematismus der Volksschulen Schlesiens in drei Bänden*. Wyd. J. H e r o l d, Breslau 1925, s. 77.

⁶⁸ Budynek szkolny istnieje, w którym mieszkają dwie rodziny. Szkoła podstawowa została zlikwidowana. Zaraz po wojnie mieszkali tam państwo Sozańscy, potem Owczarowie. Pani Teresa Sozańska i pan Jan Owczar byli nauczycielami.

⁶⁹ R. J e h k e, *Territoriale Veränderungen in Deutschland und deutsch verwalteten Gebieten 1874 – 1945*. Herdecke 2009, s. 12 nn.

⁷⁰ Prawdopodobnie chodzi tu o przyłączenie do Przylesia rewiru leśnego Hochwald z leśniczówką.

ko dwa obwody urzędowe: Młodoszowice i Bąków. Nastął czas brzemienny w skutki dla mieszkańców Zindla. Wkrótce mieli opuścić swoją ukochaną wieś i w mroźny styczeń udać się do ziemi nieznanej – do Dolnej Bawarii. Miejscowi urzędnicy musieli podejmować często niepopularne decyzje, a zwłaszcza ówczesny wójt (*Amtsvorsteher*), Paul Friedrich (od 1933), który kierował akcją uchodźstwa.

f. Stosunki: własnościowe, ludnościowe, instytucjonalne

W tej materii są różne dane, czasem w szczegółach niespójne. Skorzystajmy z informacji z lat osiemdziesiątych XVIII w. występującej u F.A. Zimmermanna: „Zündel, (Zindel), ist von Brieg 2 ½ Meile entfernt, gehöret zum Burgamt, hat eine evangelische Kirche, ein Pfarr = ein Schulhaus, 25 Bauern, welche 49 Hufen bisitzen, 19 Gärtner, 9 Häusler und 307 Einwohner”⁷¹. – „Zindel jest odległy 2,5 mili od Brzegu, podlega pod Urząd Zamkowy, ma jeden kościół ewangelicki, jedną plebanię i jeden budynek szkolny, 25 kmieci, którzy posiadają 49 łanów ziemi, 19 zagrodników, 9 chałupników i 307 mieszkańców.” Jako że Bąków z Młodoszowicami tworzył jeden obwód urzędowy warto też zacytować o nim dane: „Bankau, zum Briegschen Burgamte gehörig, liegt 2 ½ Meile von der Kreisstadt, und fasset eine evangelische Kirche, ein Pfarr = ein Schulhaus, 28 Bauern, so 47 ½ Hufe besitzen; 13 Gärtner und Häusler, eine Wassermühle und 340 Menschen.”⁷² – „Bąków, związany [administracyjnie] z Urzędem Zamkowym w Brzegu, leży w odległości 2,5 mili od miasta powiatowego, ma jeden ewangelicki kościół, jedną plebanię i jeden budynek szkolny, 28 kmieci, którzy posiadają 47 ½ łanu ziemi; 13 zagrodników i chałupników, jeden młyn wodny i 340 mieszkańców”.

Według spisu przeprowadzonego 3 XII 1864 r. Zindel liczył wtedy 627 ludzi. We wsi znajdowało się 110 domów i 4 budynki, w których prowadzono działalność rzemieślniczą – wszystkie te obiekty były obciążone podatkiem. Pozostałe budynki w liczbie 124 nie podlegały opodatkowaniu. Całkowita powierzchnia ziemi wynosiła 3637, 14 morgi [928, 64 ha]⁷³. Średnio od morgi płacono 64 srebrnych groszy podatku⁷⁴. Gdy idzie o bonitację gleby w Zindlu, to nie występuje rola I i II klasy. Natomiast pozostałe układają się następują-

⁷¹ F.A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*. T. 1. Brieg 1783, s. 100; J.A. Weigel, *Geographische, naturhistorische und technologische Beschreibung des souveränen Herzogthums Schlesien*. T. 3: *Fürstenthümer Münsterberg und Brieg*. Berlin 1801, s. 148-149.

⁷² F.A. Zimmermann, *Beyträge...* s. 93.

⁷³ *Die Ergebnisse des Grund- und Gebäudesteuerveranlagung im Regierungsbezirk Breslau*. Hrsg. vom Königlichen Finanzministerium. Berlin 1868, s. 18-25.

⁷⁴ W Prusach przed 1870 r. obowiązywała jednostka monetarna w systemie trójstopniowym: 1 Thaler = 30 Silbergroschen, 1 Silbergrosch = 12 Pfennige.

co: III – 1476, 71 mrg, IV – 1034, 83 mrg, V – 495, 05 mrg, VI – 57, 47 mrg, VII – 10, 11 mrg.⁷⁵

Jeszcze niektóre dane z roku 1905: nazwa gminy – Zindel; ogólna powierzchnia ziemi – 932,1 ha (areal nie ulega zmianie, różnice mieszczą się w błędach pomiarów geodezyjnych); obciążenia podatkowe przypadające na 1 ha – 25,56 marki; budynki mieszkalne (zamieszkałe) – 96; inne obiekty mieszkalne, jak szopy, namioty, wozy – 1; gospodarstwa domowe z 2 lub więcej osobami – 128; pojedyncze gospodarstwa domowe – 31; liczba mieszkańców (ogółem) – 586, w tym: mężczyzn – 273, [kobiet – 255]; liczba ewangelików (ogółem) – 528, w tym: niemieckojęzycznych – 527, niemieckojęzycznych i nie tylko – 1; katolicy (ogółem) – 58, w tym niemieckojęzycznych – 55 i polskojęzycznych – 3⁷⁶.

W przedwojennym Zindlu mieszkało 553 osoby w 155 gospodarstwach domowych. Rada gminy (*Gemeinderat*) składała się z 8 członków. Przewodniczył jej wójt (*Bürgermeister*) Paul Friedrich, który dysponował aparatem telefonicznym (tel. nr 17), podłączonym do pocztowej centrali telefonicznej w Przylesiu (*Konradswaldau*), gdzie był też okręg policyjny (*Gendarmeriebezirk*). Wieś miała jeszcze inne instytucje, jak: podstawową komórkę organizacyjną NSDAP, podporządkowaną kierownictwu partyjnemu w Brzegu, wspomnianą wcześniej szkołę ludową (*Volksschule* – nauczyciel Klose), prowadzoną w ramach miejscowego związku szkolnego (*Schulverband*) oraz urząd stanu cywilnego (*Standesamt*)⁷⁷. Reprezentował go Ludwig Klippe (zm. 1945). Funkcję honorową męża zaufania pełnił sołtys Herbert Marticke (*Heimatortsvertrauensmann – Erbbesitzer* +). We wsi istniał chór męsko – żeński (*Gesangverein*) i działała ochotnicza straż pożarna (*Freiwillige Feuerwehr*) oraz koło kombatanckie.

Ciekawych wiadomości z lat trzydziestych można było zaczerpnąć z książki adresowej właścicieli ziemskich. Otóż zostało wymienione dziedziczne sołectwo, mające 120 ha ziemi, które od 1910 roku stało się własnością rodziny Herberta Marticke, byłego nadporucznika rezerwy (*Oberleutnant der Reserve außer Dienst*). Sołtys parał się hodowlą bydła nizinnego, uprawą buraków cukrowych. Posiadał akcje w cukrowni strzelińskiej, w spółdzielni mleczarskiej w Bąkowie i w płatkarni w Grodkowie. Cieszył się powszechnym poważaniem. Oprócz Herberta Marticke, do większych gospodarzy zaliczali się następujący rolnicy:

⁷⁵ *Die Ergebnisse der Grund...*, s. 18.

⁷⁶ Dane pochodzą ze spisu ludności przeprowadzonego w 1905 r., które opublikowano w: *Gemeindelexikon für das Königreich Preußen ...* Berlin 1908.

⁷⁷ *Alphabetisches Verzeichnis der Stadt – und Landgemeinden im Gau Niederschlesien mit den dazugehörigen Ortsteilen, Kolonien, Siedlungen usw.* Dresden [circa 1939], s. 247.

gospodarstwo - majątek	Oswald Müller	50,00 ha
gospodarstwo - majątek	Max Überschär	49,15 ha
gospodarstwo nr 50	Richard Gerlach	38,00 ha
gospodarstwo nr 9	Erben Überschär	43,00 ha
gospodarstwo nr 53	Albert Broiler	31,00 ha
gospodarstwo nr 42	Richard Schlosser	33,00 ha
gospodarstwo nr 16/17	Bruno Gerlach	37,00 ha
gospodarstwo nr 37	Oswald Kober	35,00 ha
gospodarstwo nr 40	Karl Müller	33,00 ha
gospodarstwo nr 2	Eli (Elizabeth) Metzner	34,00 ha
gospodarstwo nr 44	Emil Broiler	24,00 ha
gospodarstwo nr 45	Robert Kleiner	24,00 ha
gospodarstwo nr 15	Julius Franzke	26,00 ha
gospodarstwo nr 52	Adolf Schwarzem	16,50 ha
gospodarstwo nr 14	Reinhold Franzke	22,00 ha
gospodarstwo nr 19	Gustav Franke	19,50 ha
gospodarstwo nr 20	Wilhelm Franzke	19,00 ha

W 1939 r. całkowita powierzchnia wsi Zindel wraz z polami, nie ulegała w ciągu wieków zmianie i wynosiła ok. 932 ha. Grupa powyższych 18 właścicieli gospodarstw rolnych posiadała 654,15 ha, czyli 70% areału. Reszta ziemi znajdowała się w rękach drobnych gospodarzy⁷⁸.

Zindel, jako typowo rolnicza wieś, odległa 15 km od Brzegu i 10 km od Grodkowa, radziła sobie dobrze z usługami rzemieślniczymi. Wśród tamtejszej społeczności w 1927 r. działali następujący rzemieślnicy i handlowcy:

Duschek Fritz	sklep	<i>Warenhaus</i>
Friedrich Paul	kołodziej	<i>Stellmachmeister</i>
Gebhardt Julius	kowal	<i>Schmiedemeister</i>
Gebhardt Robert	młynarz	<i>Müllermeister</i>
Hilbich Richard	krawiec	<i>Schneidermeister</i>
Hillebrand August	rymarz	<i>Sattlermeister</i>
Kienast Robert	piekarz	<i>Bäckermeister</i>
Klose Karl	szewc	<i>Schuhmachermeister</i>
Kopatschek Marie	sklep kolonialny	<i>Kolonialwaren</i>

⁷⁸ *Schlesische Güter – Adreßbuch*. Breslau 1937, s. 55.

Maywald Hermann	gospoda	<i>Gastwirtschaft</i>
Meisner Fritz	sklep kolonialny	<i>Kolonialwaren</i>
Nippert Oskar	rzeźnik	<i>Fleischermeister</i>
Nitsche Oswald	szewc	<i>Schuhmachermeister</i>
Reichert Hugo	właściciel młocarni	<i>Dreschmaschinenbesitzer</i>
Reichert Paul	kowal	<i>Schmiedemeister</i>
Seidel Otto	gospoda	<i>Gastwirtschaft</i>
Wabnitz Max	kowal	<i>Schmiedemeister</i>
Wohlfahrt Erich	właściciel młocarni	<i>Dreschmaschinenbesitzer</i>

W tym czasie wójtem gminy (*Gemeindevorsteher*) był Paul Franzke (do 1933). Wieś od 1913 r. miała prąd elektryczny (zmienny: siła – 500 V, światło – 220 V) dostarczany przez firmę *Elektrizitätswerk Schlesien (Tschechnitz)*. Mając energię elektryczną, można było wykorzystać maszyny w gospodarstwach rolnych, żarówkę do wyeliminowania kopczącej lampy i oświetlenia domowych i użyteczności publicznej pomieszczeń⁷⁹. Aby ludziom żyło się lepiej, założono kasę oszczędnościowo – pożyczkową (*Spar- und Darlehnskasse*). Słowem, mieszkańcom nie brakowało pomysłów. Technika wkraczała na wieś. Pojawiły się silniki elektryczne wykorzystywane m.in. przy hydroforach, młocarniach; tu i ówdzie spotykano centralne ogrzewanie oraz pierwsze egzemplarze ciągników⁸⁰. Zintensyfikowała się uprawa roślin przemysłowych. Buraki cukrowe odstawiano do Łukowic (*Laugwitz*), gdzie była stacja kolejowa, odległa zaledwie 7,5 km od Młodoszowic. Młodzi mężczyźni wyjeżdżali do różnych prac w Brzegu i Wrocławia albo zatrudniali się przy budowie pobliskiej autostrady. Zindel jako typowo rolnicza wieś, która nie żałowała na co dzień swym mieszkańcom licznych zajęć, ale też oferowała im niemało niepewtarzalnych uroków. Nic więc dziwnego, że po tylu latach rozłąki byli młodoszowiczanie ciągle wracają myślą do swojego *Heimatdorfu* z taką nostalgią i rozrzewnieniem. Wielu z nich z uczuciami przepelnionymi gorącym umiłowaniem rodzinnych stron odeszło do Pana.

⁷⁹ *Amtliches Adressbuch der Provinz Niederschlesien für Industrie, Handel, Gewerbe*. Breslau 1927, s. 216.

⁸⁰ Według opowiadań z lat siedemdziesiątych XX w. powojennych mieszkańców Młodoszowic: Kazimierza Szumnego +, rolnika, oraz Józefa Kozośwista, rolnika i równocześnie długoletniego komendanta miejscowej Ochotniczej Straży Pożarnej (OSP), w 1945 roku, kiedy przyjechali pierwsi repatrianci, zastali we wiosce dwa ciągniki. Może to były 28 - PS – Buldogi - 1926, a może traktory jeszcze nowszej generacji.

Tabela 5. Ilość mieszkańców Młodoszowic w l. 1783-1941

DATA	ILOŚĆ MIESZKAŃCÓW			ŹRÓDŁO INFORMACJI
	ewangelicy	katolicy	razem	
1783	-	-	307	F.A. Zimmermann, <i>Beyträge zur Beschreibung von Schlesien</i> , I Bd., Brieg 1783, s. 100.
1840	514	16	530	J.G. Knie, <i>Alphabetisch-statistisch-topographisches Handbuch Übersicht des... Herzogthums Schlesien...</i> , Breslau 1845, s. 776.
1867	609	24	633	F. Anders, <i>Historische Statistik der evangelischen Kirche in Schlesien</i> , Breslau 1867, s. 183.
1868	-	-	627	<i>Die Ergebnisse der Grund- und Gebäudesteuerveranlagung im Regierungsbezirk Breslau</i> , Berlin 1868, s. 18.
1895	598	15	613	<i>Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1895</i> , s. 52
1905	528	58	586	<i>Gemeindelexikon für das Königreich Preußen, Heft 6, Schlesien</i> , Berlin 1905.
1927	-	-	540	<i>Amtliches Adressbuch der Provinz Niederschlesien für Industrie, Handel, Gewerbe</i> , Breslau 1927,
1927	521	19	540	<i>Silesia sacra: historisch-statistisches Handbuch über das evangelische Schlesien</i> , Görlitz 1927, s. 94
1939	-	-	553	<i>Alphabetisches Verzeichnis der Stadt- und Landgemeinden im Gau Niederschlesien mit den dazugehörigen Ortsteilen, Kolonien, Siedlungen usw.</i> , Dresden [ca. 1939], s. 247.
1941	-	-	533	<i>Schlesisches Ortschaftsverzeichnis. Teil 1</i> , 13 Aufl., Breslau 1941, s. 421.

g. Wypędzenie. Uciezka

„Nasz wójt, Paul Friedrich – wspomina jedna z mieszkanki Zindla – został wezwany w niedzielę 21 I 1945 r. do Brzegu przez tamtejsze władze powiatowe. Żeby nie narażać się na dyskomfort jazdy w pojedynkę, poprosił mojego ojca o współtowarzyszenie. Pojechali więc rowerami razem. Tam otrzymali zaklejoną i opieczętowaną kopertę. Mieli ją otworzyć dopiero wtedy, kiedy przyjdzie stosowny rozkaz z powiatu. Ale mój ojciec, powodowany niezmierną ciekawością i niepokojem, zdecydował się odkleić list w Zindlu na własne ryzyko. Zawierał on instrukcję ewakuacji wsi w ciągu dwóch godzin (sic!),

licząc czas od chwili otrzymania nieludzkiego polecenia. Ojciec wraz z panem Schwarzerem oraz naszym sąsiadem Karolem następnego dnia przelicyli konie i zaprzęgi, rozdzielili furmanki i nakazali mieszkańcom pakować się czym prędzej. Dzięki wcześniejszej informacji ewakuacja naszej wsi przebiegła dość sprawnie⁷⁷. Dalej relacjonuje uciekinierka: „O godz. 22⁴⁵ opuściliśmy Zindel. Kolumna złożona z 70 (?) wozów ciągnęła się w nieskończoność. Kościelny Hermann Daniel dzwonił tak długo, aż ostatni wóz skrył się za Bąkowską Górką. Wszyscy mieszkańcy Bąkowa nie spali, lecz wylegli na drogę. W ich oczach pojawiły się łzy i przerażenie. To było pożegnanie, od którego pękało serce, także wydarzenie, które przechodziło ludzką wyobraźnię. Niektórzy bąkowiacy nie przeżyli tych okropnych dni⁸¹.

Droga uciekinierów była długa, wyścielona cierpieniem. Prowadziła ona do Dolnej Bawarii w mroźną i śnieżystą zimę, trwała prawie do końca marca. Na wozach jechali starcy, dzieci i chorzy, pozostali wygłodzeni człapali pieczo. W pochodzie przeważały kobiety, nielicznym mężczyznom, najczęściej niezdolnym do służby wojskowej, groził zniwasta pobór do *Volkssturmu*. Taki los zgotowali rodacy rodakom podczas próby zbudowania tysiącletniego królestwa Trzeciej Rzeszy⁸².

Tabela 6. Skład kolumny uchodźców z Zindla, pow. Brzeg, liczący 367 osób i 70 wozów konnych z dnia 25 I 1945 r.

L.p.	Nazwisko i imię	ilość osób	L.p.	Nazwisko i imię	ilość osób
1	Gebhardt Hanna	4	59	Körber Emma	4
2	Metzner Eli	3	60	Seidel Emilie	3
3	Exner Berta	4	61	Hausam Ruth (Lehr.)	1
4	Exner Emma	1	62	Schnoy Anna	1
5	Pliefke Margarete	2	63	Weide Max	2
6	Klose Pauline	2	64	Abend Paul	1
7	Opitz Paul	6	65	Deger Berta u. Ab. D.	5
8	Jakob Martha	3	66	Scholz Robert	3
9	Michler Martha	3	67	Kunisch Liesbeth	1
10	Kienast Emma	1	68	Mühlwinkel Martha	5
11	Sandek Paul	3	69	Ertz Jakob (?)	4
12	Mattuschek Hilde	2	70	Duschek Frieda	3

⁸¹ Ucieczka z Zindla spisana przez p. Freysing (wspomnienie chyba z lat dziewięćdziesiątych XX w. znajduje się w zbiorze autora).

⁸² W(alter) Metzner, *Meine Kinder – und Jugendjahre in Zindel*. Simbach 1995, s. 5: „Unsere Eltern die ja schon einmal einen Krieg miterlebt hatten, wußten was Krieg bedeutet. Zuerst immer große Siege, dann Tod und Armut als Abschluß, aber dismal kam es ja noch viel schlimmer.”

13	Schoefinius Martha (?)	1	71	Lakomy Paul	2
14	Joppich Erna (?)	2	72	Wolf Maria	4
15	Reiter Berta	2	73	Wohlfahrt Helene	4
16	Schiewietz Paul	4	74	Seemann August	4
17	Hanusa Agnes	3	75	Kleiner Herbert	6
18	Hermann Ida	8	76	Deger Sophia	9
19	Czwirtnia Selma	2	77	Kirchner Oskar	4
20	Winkler Gertrud	4	78	Kleiner Oswald	4
21	Franzke Reinhold	2	79	Stiller Ida/ Klose	4
22	Gerhardt Käthe (Lehr.)	1	80	Ritter Berta	1
23	Daniel Hermann	2	81	Kudell Martha	2
24	Andermann Else	2	82	Gerlach Richard	4
25	Seidel Paul	4	83	Seidel Karl	3
26	Krautwurst Ernst	3	84	Kluß Richard	2
27	Perschke u. Seeliger	2	85	Wilde Anna	7
28	Gerlach Bruno	5	86	Scholz Gertrud	1
29	Schwarz Margarete (Lehr.)	5	87	Loske Martha	2
30	Kirchner Martha	2	88	Breiler Meta	4
31	Nitsche Ida	7	89	Scheiblich Ida	2
32	Hanusa Karl	3	90	Hilbich Frieda	4
33	Stiller Frieda	5	91	Reichert Frieda	3
34	Reiter Ida	1	92	Reichert Anna	2
35	Seidel/ Enderich	2	93	Mündel Anna	2
36	Reiter Otilie	6	94	Mündel Martha	2
37	Gebhardt Emilie	4	95	Klose Emma	4
38	Sonntag Paula	3	96	Daniel Hermann (?)	1
39	Krautwurst Martha	2	97	Haverkamp, Paula (?)	3
40	Kluß Berta	4	98	Jahn Gertrud	3
41	Sonntag Ernst	5	99	Klamt Elsbeth	4
42	Nutsch Martha	4	100	Hilblich Hilde	3
43	Krowitzke Emma	2	101	Gebhardt Robert	2
44	Wohlfahrt Martha	3	102	Kudell Martha	4
45	Lappin	3	103	Reichert Martha	3
46	Siegmund/ Reiter	2	104	Bürkner Ida	4
47	Reiter Ernst	3	105	Knote Frieda	4
48	Brauns Martha	3	106	Knote Emma	1
49	Hillebrand Hermann	3	107	Michler Erwin	4
50	Stiller Emma	1	108	Eisner Margarete (?)	4

51	Winter Emma	8	109	Wuttke Marie	1
52	Gavor Frieda	2	110	Friedrich Paul	1
53	Herrmann Ida	3	111	Perschke Berta	2
54	Kornek Karl	2	112	Hillebrand Johannes	7
55	Filpe M. und Klose	6	113	Schwarzer Karl	5
56	Hartmann Georg	2	114	Raabe (?) (Brieg)	3
57	Jäschke Luise	3	115	Lakomy	5
58	Klose Ernst	4			
					Razem (osób) 367

Zestawienie sporządził wójt gminy Zindel Paul Friedrich.

W niniejszym opracowaniu starano się ukazać dzieje śląskiej wsi Młodoszowice w aspekcie historycznym w l. 1189-1945. W tym celu wykorzystano źródła pisane, jak również relacje ustne i wspomnienia przelane na papier. Tu trzeba liczyć się z zawodnością pamięci, niemniej jednak ma ona również wartość pewnego źródła informacji, chociażby w głównych zarysach. Nie oznacza wcale, iż informacja spisana nie może być obarczona takim czy innym błędem. We wszystkich przypadkach, bez względu na rodzaj przekazu, należy podchodzić krytycznie. Poruszoną problematykę zamknięto w trzech punktach. W pierwszym opisano lokalizację miejscowości, w drugim wykazano, że Młodoszowice w średniowieczu były cały czas własnością joannitów, a nie templariuszy, jak podaje historiografia niemiecka a za nią polska. W trzecim naszkicowano obraz wsi, kształtujący się poprzez długie wieki. Z opisu wyłoniła się wieś typowo rolnicza, położona z dala od większych skupisk miejskich.

Przed wojną (i nie tylko) wieś posiadała podstawowe instytucje, jak: kościół, cmentarz, dzwony kościelne, elementarną szkołę, kilka sklepów, wystarczającą ilość rzemieślników do zaspokojenia potrzeb w ramach miejscowego rynku usługowego, a nade wszystko większych i mniejszych gospodarzy. Ogólny areal wynosił 932 ha i nie ulegał zmianie od średniowiecza. Honorowym mężem zaufania i duchowym przywódcą był Herbert Marticke, dawny oficer pruski w stanie spoczynku, właściciel 120 – hektarowego dziedzicznego sołectwa⁸³. Władzę na co dzień sprawował wójt Paul Friedrich. Na miejscu znajdował się urząd stanu cywilnego, natomiast poczta w Przylesiu. W okresie międzywojennym wieś stała się uczestnikiem dynamicznych przemian technicznych.

Zindel w 1534 r. przeszedł w ręce protestantów. Był czas, że do parafii należały Młodoszowice, Bąków i Hochwald (las i przyleska leśniczówka), a niedyś Bierzów. W latach nazizmu parafia obejmowała tylko Zindel oraz

⁸³ W ramach kolektywizacji wsi w ogromnej zabudowie zorganizowano po wojnie PGR, a w budynku mieszkalnym biura dyrekcji.

Bąków. Pastor rezydował w tej ostatniej miejscowości. W 1941 r. parafia (wieś) liczyła 533 osoby, wedle statystyki wszyscy byli wyznawcami luteranizmu(?). Wcześniej, gdy jeszcze mieszkali tam w diasporze katolicy, uczęszczali do pobliskiego kościoła w Kolnicy, gdzie dominował żywioł katolicki.

Wreszcie nastąpiło wypędzenie mieszkańców z Zindla i przepędzenie, wtedy do ziemi obcej – wcześniej wspomnianej – dalekiej Bawarii. Spowodowało to wylanie morza łez i wiele ofiar. Tę niedolę zgotował hitleryzm swoim obywatelom. Był to tylko nieubłagany skutek wyrzucenia Boga z przestrzeni życiowej pojedynczego człowieka tudzież całych społeczności. Dobrze, że skończył się koszmar wojny i ludzie mówiący czy to po niemiecku, czy to po polsku, mogą podać sobie ręce do zgody. Zadaniem zwykłych ludzi jest pielęgnowanie pokoju i unikanie naśladowania niektórych współczesnych polityków, skorych do waśni i przewrotności, jeśli historia ma być *fons scientiae et magister vitae*.

Das Dorf Młodoszowiec (Zindel) in Jahren 1189-1945 **Zusammenfassung**

Dieser Artikel bezieht sich auf die Geschichte des Dorfs *Zindel* (1189-1945). Er fasst folgende Probleme: 1. Name, Lage und Verwaltungszugehörigkeit der Ortschaft. 2. Zindel als ein Ordensbesitztum. 3. Das Dorfbild von jahrhundertelangen Zindel. Anfangs hieß das Dorf *Młodoszowice*. Seine slavische Ethymologie wurde von Gründer *Młodosz – Jung, Junge* abgeleitet. Aber germanische Wortforschung stammt von der Breslauer Patrizierfamilie Cindato oder Zindel, die das Dorf zu deutschem Recht ausgesetzt hat. Zindel befindet sich zwischen zwei Städten: Brieg und Grottkau statt. Es hat günstige Bedingungen im Landwirtschaftsgebiet. Zu jeder Zeit besaß die Ortschaft 932 ha, in 1318 Jh. wurde die Kirche zum ersten Mal erwähnt als das Erbe Sancti Martini.

Man soll betonen, daß Zindel immer ein Grundeigentum der Johanniter, niemals der Tempelherren war. Das ist ganz einfach ein historischer Irrtum.

Vor dem letzten Weltkrieg gab es in Zindel verschiedene Anstalten, unter anderen: Pfarrei, Kirche (die drei Glocken hatte), Volksschule, Standesamt, Bezirksamt und Freiwillige Feuerwehr. Zindel und Bankau bildeten seit 1913 Jh die lutherische Pfarrgemeinde. Die dortigen Bewohner leiteten Läden, Werkstätten und Gasthöfe, die Bauern führten ihre Wirtschaften. Jeden Tag arbeiteten sie schwer, aber danach vermochten zu feiern. Plötzlich wurde das Glück durchgebrochen. Es folgte am 25. Januar 1945 ein Befehl: Sofort muß man das Dorf verlassen! Der Zindeler Treck machte sich auf den Vertreibungsweg. Zu Ende kam die Geschichte von Zindel, begann die neue Zeit von Młodoszowice.

Übersetz von Mieczysław Kuriański